

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΘΑΣΟΥ ΣΕ ΠΟΙΗΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ 19ου ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ,
ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΚΑΒΑΛΑΣ-ΘΑΣΟΥ

Μαρία Σαββίδου

Αναζητώντας τη λογοτεχνική παραγωγή της περιοχής Καβάλας-Θάσου κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, διαπιστώνουμε ότι αυτή συνίσταται σε λίγα ποιητικά κείμενα, που γράφηκαν ή —και— δημοσιεύτηκαν από το 1880 περίπου μέχρι το 1911 —κι αυτά όχι ευρύτερα γνωστά. Ελπίζουμε ότι σε μια νεότερη και ειδική για τη λογοτεχνία έρευνα θα έρθουν στο φως περισσότερα.

Τα ποιητικά ωστόσο κείμενα που διασώθηκαν είναι πολύτιμα για την ιστορία της περιοχής, καθώς απ' τη μια μέσα από αυτά φωτίζεται το πρόσωπο της εποχής τους και από τη σκοπιά που αυτά διασώζουν και από την άλλη τα κείμενα αυτά πλουτίζουν την πνευματική κληρονομιά της εποχής και αποτελούν δείγμα για το είδος και το επίπεδο της λογοτεχνικής παραγωγής της περιοχής.

Εξετάζοντάς τα βλέπουμε να αναδύονται μέσα από αυτά περιστατικά και γεγονότα, πρόσωπα και πράγματα, ιδέες και αντιλήψεις, που άλλα από αυτά αναγνωρίζονται ως στοιχεία της ιστορικής πραγματικότητας της περιοχής και επαληθεύονται με τη βοήθεια των δεδομένων της επιστημονικής-ιστορικής έρευνας και άλλα αποτελούν στοιχεία καινούρια, ζητούμενα ίσως και επαληθεύσιμα από μια παραπέρα έρευνα, κάτι που ξεφεύγει από τις δυνατότητες και το πλαίσιο τούτης της εργασίας.

Τα κείμενα που βρέθηκαν και τα οποία αναφέρονται στη Θάσο είναι, με τη σειρά του χρόνου γραφής ή — και— δημοσίευσής τους, τα εξής:

1. Το ανώνυμο στιχούργημα που δημοσίευσε ο κ. Κων /νος Χιόνης με τίτλο: «Ανέκδοτο ιστορικό ποίημα. Το κίνημα του Κ. Δημητριάδου το 1880», στην εφημερίδα «Ταχυδρόμος», στις 8-1-1974.
2. Το ανώνυμο, επίσης του 1880, σατιρικό στιχούργημα που δημοσίευσε ο ίδιος ο κ. Κ. Χιόνης με τίτλο: «Ανέκδοτο ποίημα. Σάτιρα εναντίον του

- Δ. Θωμαΐδης» — κι αυτό στην εφημ. «Ταχυδρόμος», στις 9-1-1974:
3. Το ποίημα «Ειδυλλιακαί εμπνεύσεις» του ποιητή Ιωάννη Κωνσταντινίδη, γραμμένο το 1882, που βρίσκεται δημοσιευμένο στο έργο του κ. Κωνσταντίνου Ι. Χιόνη, Ο ποιητής Ιωάννης Κωνσταντινίδης και το έργο του (1848-1917), έκδοση Δημοτικού Μουσείου Καβάλας, Καβάλα 1978, σελ. 326¹.
 4. Η ποιητική συλλογή του Ανδρικού Βέττα, Σένα τα λέγω πεθερά για να τ' ακούη η νύφη, ήτοι ποιητικά παίγνια, Κωνσταντινούπολη 1899².
 5. Η ποιητική συλλογή του Ιωάννη Κορωναίου-Αντωνιάδη (ποιητική ανθοδέσμη), έκδ. τυπογραφείου Σημαίας, Καβάλα 1908 ή 1909³.
 6. Η ποιητική συλλογή του Παναγιώτη Ξανθόπουλου, Ποιήματα της Θάσου. Ωραία. Για φαντάσου, έκδ. Σημαίας, Καβάλα 1911⁴.

Επειδή από τα παραπάνω κείμενα, το μόνο για το οποίο δεν έγινε κάποια ειδική ανακοίνωση, πέρα από μια πρώτη μικρή παρουσίασή του από τον κ. Θεόδωρο Λυμπεράκη στο «Φυλλάδιο» του πολιτιστικού συλλόγου Ελευθε-

1. Τον κ. Κων/νο Χιόνη ευχαριστώ θερμά για την υπόδειξη των τριών αυτών κειμένων, καθώς και για την υπόδειξη βασικής βιβλιογραφίας για την εργασία αυτή, όπως και για κάθε άλλη πληροφορία ή προσωπική του μεσολάβηση για να έρθουν στα χέρια μου κείμενα που δεν είχα. Σχετικά με τη βιβλιογραφία, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω και από δω το προσωπικό της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Καβάλας, για την πρόθυμη —όπως πάντα— εξυπηρέτησή μου σε ό,τι χρειάστηκα από κει.

2. Φωτοαντίγραφο του κειμένου αυτού μου παραχώρησε, με την ευγενική φροντίδα του κ. Κ. Χιόνη, ο κ. Θεόδωρος Λυμπεράκης, τον οποίο ευχαριστώ θερμά γι' αυτό, καθώς και για τις πληροφορίες και για το αντίτυπο του «Φυλλάδιου» που έθεσε στη διάθεσή μου.

3. Τη συλλογή αυτή πρώτος τη χρησιμοποίησε σ' εργασία του ο κ. Κων/νος Χιόνης, Η Θάσος και η δράση των Θασίων κατά το Μακεδονικό αγώνα, «Θασιακά», τ. 1 (1984), σσ. 79-81. Το μοναδικό αντίτυπο του βιβλίου του Ιωάννη Κορωναίου-Αντωνιάδη, που έχει τώρα στην κατοχή του ο Θωμάς Κουβέλης, γιος του Γεωργίου Κουβέλη, βρέθηκε στα χέρια μου με την ευγενική φροντίδα του κ. Κώστα Μακαρίου, που τον ευχαριστώ θερμά, όπως και τον κάτοχο του βιβλίου. Από το βιβλίο αυτό, που είναι μικρών διαστάσεων (0,15 × 0,21), λείπει το εξώφυλλο και κάθε βιβλιογραφική ένδειξη, καθώς και (4) τέσσερα ενδιάμεσα φύλλα - ίσως και κάποια φύλλα στο τέλος. Έτσι, κι επειδή πρόκειται για το ίδιο αντίτυπο που χρησιμοποίησε ο κ. Χιόνης, για τον τίτλο, το όνομα του συγγραφέα και τον τόπο και χρόνο έκδοσης, στηρίζομαι στα όσα γράφει ο κ. Χιόνης στο παραπάνω άρθρο του.

4. Φωτοαντίγραφο του κειμένου αυτού μου παραχωρήθηκε ευγενικά, με τη μεσολάβηση του κ. Κ. Χιόνη, από τον κ. Γεώργιο Αυγουστίδη, ο οποίος ανακάλυψε το κείμενο και τον οποίο επίσης ευχαριστώ θερμά. Ο κ. Γ. Αυγουστίδης παρουσίασε για πρώτη φορά την έντυπη αυτή συλλογή και το συγγραφέα του στο Α' Συμπόσιο Θασιακών μελετών και η εργασία του εκείνη, στην οποία υπάρχει και η σχετική για το βιβλίο βιβλιογραφική ενημέρωση, μου στάθηκε ιδιαίτερα χρήσιμη. Βλ. Γεωργίου Αυγουστίδη, Παναγιώτης Ξανθόπουλος, ένας άγνωστος Θάσιος ποιητής, «Θασιακά», τ. 7 (1990-91), σσ. 387-395.

ρούπολης⁵, είναι η συλλογή του *Ανδρικού Βέττα*, Σένα τα λέγω πεθερά για να τ' ακούη η νύφη, θα μας επιτραπεί αυτήν να την παρουσιάσουμε αναλυτικότερα.

Το μοναδικό αντίτυπο της συλλογής είχε στα χέρια του ο κ. Σταύρος Οικονόμου, εγγονός του μακεδονομάχου παπα-Νικόλα Οικονόμου Βλάχου, από το οποίο φωτοαντίγραφο πήρε ο κ. Θεόδωρος Λυμπεράκης. Το βιβλίο είναι μικρού σχήματος (0,125×0,190) κι είναι ενδιαφέρον καταρχήν για το εξώφυλλό του, για τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται σ' αυτό τα στοιχεία του ποιητή: το «Ανδρικός Δ. Βέττας» γράφεται όχι με γράμματα, αλλά με τους αντίστοιχους στα γράμματα αριθμούς: έτσι:

1, 50, 4, 100, 10, 20, 70, 400,
[A N Δ P I K O Y]

4
[Δ]
2, 5, 300, 300, 1
[B E T T A]

με την επεξήγηση που ακολουθεί: «ΗΤΟΙ

—Α. Δ. Β—»

Στις 88 σελίδες του περιλαμβάνει 42 ποιήματα, τα οποία μπορούν να χωριστούν σε τρεις κατηγορίες: τα σατιρικά, τα κοινωνικά —κυρίως καπνεργατικά— και τα φιλοσοφικολυρικά. Τρία από τα ποιήματα αυτά αναφέρονται στη Θάσο: ένα λυρικό με τίτλο: «Η Θάσος», ένα κοινωνικού περιεχομένου, σε μορφή δράματος, με τίτλο: «Τραγικόν συμβάν εν Θάσῳ κατά το 1861» και ένα σατιρικό με τίτλο: «Ο έρωσ στα γηράματα». Το βιβλίο στο τέλος του (σσ. 85-88) έχει κι έναν ενδιαφέροντα «κατάλογο συνδρομητών».

Ο συγγραφέας της συλλογής είναι γνωστός ως ο εκδότης της σατιρικής εφημερίδας «Το Κύμα», που έβγαινε από το 1909 ως το 1915, και πρωτοπαρουσιάστηκε το 1957, από τους Κ. Ορφανίδη⁶ και Νησιώτη (Δ. Γλυφό)⁷ στον ημερήσιο τύπο της Καβάλας.

Ας δούμε τώρα πώς παρουσιάζεται η Θάσος στα ποιητικά κείμενα που προαναφέρθηκαν. Γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί η παρουσία της Θάσος

5. *Θόδωρου Λυμπεράκη*, Ανδρικός Δ. Βέττας, 'Ένας άγνωστος Πραβινός ποιητής, «Το φυλλάδιο» του πολιτιστικού συλλόγου Ελευθερούπολης, αριθμ. φύλ. 26, Αύγουστος 1994.

6. *Κ. Ορφανίδη*, Ανδρικός Βέττας, ο Σουρής της Καβάλας. 'Ένας βάρδος της καπνεργασίας, εφημ. «Πρωϊνή», 13-8-1957.

7. *Νησιώτη*, Καβαλιώτικα Λόγια, εφημ. «Ταχυδρόμος» από 21 έως 26-3-1957.

από την πλευρά του φυσικού περιβάλλοντος και της τοπογραφίας της, την οικονομικοκοινωνική πλευρά, την πολιτική, την ιδεολογική (ιδέες, αντιλήψεις, τάσεις): τέλος, γίνεται προσπάθεια, με βάση τα κείμενα αυτά, να αξιολογηθεί η πνευματική παρουσία της Θάσου και της περιοχής Καβάλας κατά την περίοδο που εξετάζουμε, με την επιφύλαξη βέβαια ότι η εικόνα που θα προκύψει από την προσπάθεια αυτή ενδέχεται να διαφοροποιηθεί ή να ανατραπεί, αν στο μέλλον προκύψουν καινούρια στοιχεία.

I. ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ - ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Από όλους ανεξαιρέτα τους στιχοπλόκους και ποιητές της εποχής αυτής —όπως άλλωστε και από όλους όσους μεταγενέστερα γράφουν για τη Θάσο— εκθειάζονται καταρχήν το εξαιρετο φυσικό περιβάλλον του νησιού.

Για τον ανώνυμο στιχουργό του πρώτου —απ' αυτά που δημοσίευσε ο κ. Χιόνης— στιχουργήματος του 1880 η Θάσος είναι:

...στᾶ νησᾶ τὸ πρῶτο
 στήν δύσι καὶ ἀνατολῇ εἰς τὸν βορριᾶ καὶ νότο
 ἔχ ομορφηγῖᾶ βασιλείσα θρέφ τοῦ πολοῦ τὸ γάλα⁸

Στη συνέχεια αυτή η «βασιλείσα ομορφηγῖᾶ» παρουσιάζεται αναλυτικότερα:

ἔχει βοννᾶ γιὰ ἀετούς, ραχοῦλες γιὰ ἀγδόνια
 ἔχουν ἢ κάμπι λούλουδα νᾶ περπατοῦν παγῶνια
 φισάγ τὰ ἔρι δροσερὸν καὶ τοῦ βορριᾶ ἢ ἀντᾶρα

Ειδικότερα το στιχούργημα αυτό αναφέρεται στο χωριό Θεολόγος της Θάσου —«τοῦ θεολόγου τὸ χωριγιὸ ποῦν ξακουστὸ στὰ πρῶτα»— ενώ το δεύτερο αναφέρεται στις Μαριές και επαναλαμβάνει πανομοιότυπα σχεδόν στίχους από το πρώτο στιχούργημα:

«ἔχη ἐμόρφγια μᾶ ἢ μαργῆ θρέφ' τοῦ παλοῦ τὸ γάλα»
 και: «φυσάγ τᾶ ἔρι δροσερὸν καὶ του βορριᾶ για ἀντᾶρα»

Ανάλογες εικόνες της Θάσου, σε μια λόγια όμως γλώσσα που βαραίνει και ψυχραίνει το λυρισμό του ποιήματος, προβάλλονται στο ποίημα με τίτλο «Ειδυλλιακαὶ εμπνεύσεις» του ποιητή Ι. Κωνσταντινίδη, που γράφεται την 1η Αυγούστου του 1882 στη Θάσο, όταν ο ποιητής επισκέπτεται το νησί⁹.

8. Κρατὸ την ὀρθογραφία των κειμένων, ὡπως μ' αὐτὴν δημοσιεύονται.

9. Βλ. Κων/νου Χιόνη, Ο ποιητὴς Ἰωάννης Κωνσταντινίδης καὶ τὸ ἔργο του (1848-1917), Δημοτικὸ Μουσεῖο Καβάλας, Καβάλα 1978, σελ. 41, ὅπου στη συνέχεια γίνεται μιὰ σύντομη παρουσίαση του περιεχομένου του ποιήματος.

Ο ποιητής δηλώνει πως θα ζήσει πια εκεί «ἐν μέσῳ ἀγρίων δασῶν» —κάτι που μας θυμίζει το «ἄλης ἀγρίας ἐπιστεφής» του αρχαίου Πάριου ποιητῆ Αρχίλοχου— που «ἡ φύσις ὠραία, ἀγνή μειδιᾷ» και που:

Ἐκεῖθε καλλίρορα ρυάκια ρέουν,
ὁ φλοῖσβος των παίζει θεῶν μουσική,
μὲ ἄρωμα δρόσου οἱ ζέφυροι πνέουν
κ' ἐν ἄσμ' ἀηδόνας ἀκούω γλυκύ.

Κοινός τόπος, ὅπως εὐκόλα διαπιστώνεται, σ' ὅλα τα κείμενα —και στου Α. Βέττα και στου Κορωναίου-Αντωνιάδη στη συνέχεια— είναι η αναφορά στα ψηλά βουνά, στα δάση με τα πεύκα και τα κρύα νερά. Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθεῖ και να προσεχτεῖ ένα στοιχείο που προέκυψε ἀπὸ την έρευνα στα κείμενα και στα σχετικά με την περίοδο που εξετάζουμε ιστορικά βοηθήματα. Είναι η καταπληκτική ομοιότητα ανάμεσα στο ποίημα με τίτλο «Η Θάσος» του Ανδρῆκου Βέττα και σ' ένα «ημιλόγιο», ὅπως το χαρακτηρίσε ο λαογράφος Στίλπων Κυριακίδης —κατὰ τον Πέτρο Ι. Αξιώτη— ποίημα, που το παραθέτει στην ιστορία του ο Π. Αξιώτης¹⁰. Παραθέτουμε στη συνέχεια τα δύο ποιήματα, για να φανεί η ομοιότητα. Το πρώτο:

Ἡ Θάσος εἶναι ἔξακουστὴ
μὲ τὰ ἕψηλὰ βουνά της·
στὰ δάση της τὰ μαγικά
στὰ κρύα τὰ νερά της

ἀκοῦς τὰ πεύκια καὶ βροντοῦν
καὶ γλυκοφιθυρίζουν
θαρρεῖς ἀρχαῖοι ἥρωες
βαθνὰ πανηγυρίζουν
[...]

Καὶ ἐκεῖ στὰ ἕψη τῶν βουνῶν
οἱ στοιχειωμένοι βράχοι
ποῦ ἔρριπτον οἱ Γίγαντες
εἰς τοῦ Διὸς τὴν μάχη.

Κατάντικρον ἡ θάλασσα
σπάζει τὰ κύματά της

10. Πέτρον Ι. Αξιώτη, Η Θάσος, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 158. Στην προηγούμενη σελίδα, 157, γράφει ο Π. Αξιώτης για το χαρακτηρισμό «ημιλόγιο»: «...λέγονται δε ημιλόγια τα ποιήματα, που δεν είναι γνήσια δημοτικά, αλλά οφείλονται σε άγνωστους και μορφωμένους οπωσδήποτε λαϊκούς ποιητές».

κ' ἡ πεντηκόντορος Ἄργῳ

ἀνοίγει τὰ πτερά της.

Ανδρίκου Βέττα, ὁ.π., σσ. 5-6.

και το δεύτερο:

Ἡ Θάσος εἶνε ξακουστή μὲ τὰ ψηλὰ βουνά της

Τὰ σκιερὰ λαγκάδια της, τὰ κρουερὰ νερά της.

Ἄκοῦς τὰ πεῦκα νὰ βογοῦν, νὰ γλυκοφιθυρίζουν,

Θαορρεῖς ἀρχαῖοι ἥρωες, βαθειὰ πανηγυρίζουν.

Ἐκεῖ στὰ ὑψηλὰ βουνά, στοὺς στοιχειωμένους βράχους

Ποὺ ἔρχονται οἱ Γίγαντες εἰς τοῦ Διοῦς τὴ μάχη.

Ἀπέναντι ἡ θάλασσα, σπάζει τὰ κύματά της

Κι' ὁ πεντακάμπυλος Ἄργος ἀνοίγει τὰ φτερά του.

Π. Ι. Αξιώτης, ὁ.π., σ. 158.

Η ομοιότητα του δεύτερου προς το πρώτο ποίημα μας οδηγεί στο να εικάσουμε πως ο «άγνωστος και μορφωμένος λαϊκός ποιητής» του δεύτερου «ημιλόγιου» ποιήματος είναι ο Ανδρικός Βέττας, που, όπως θα δειχτεί στη συνέχεια, είχε σχέσεις με τη Θάσο· προφανώς κάποιοι Θάσιοι απομνημόνευσαν το ποίημα του Βέττα και στη συνέχεια, με την προφορική παράδοση, αυτό πήρε τη μορφή του δημοτικού τραγουδιού που καταγράφει ο Π. Αξιώτης. (Θυμίζουμε πως ο Ανδρ. Βέττας εκδίδει τη συλλογή του, που περιλαμβάνει το ποίημα αυτό, το 1899, ενώ ο Αξιώτης δημοσιεύει την ιστορία του «Η Θάσος» με το όνομα Αξιωτίδης την πρώτη φορά το 1927).

Αξίζει επίσης, νομίζω, να παρουσιαστεί εδώ και το ποίημα με τίτλο «Λεβέντισσα Θάσο», το ένα από τα τρία ποιήματα του Ιωάννη Κορωναίου, που μου έδωσε ο κ. Κ. Μακαρίου, και για τους κοινούς τόπους που έχει με τα προαναφερόμενα ποιήματα, και γιατί μ' αυτό και με τα άλλα δύο συμπληρώνονται κάποιες από τις χαμένες σελίδες του αντίτυπου που έχει στα χέρια του ο κ. Κουβέλης, εφόσον βέβαια τα ποιήματα αυτά έχουν πιστά αντιγραφεί από το πρωτότυπο άλλο αντίτυπο, που, κατά τον κ. Μακαρίου, είχε στην κατοχή του ο θείος του Σωτήρης Λαμπίδης και όπου μετά χάθηκε¹¹.

11. Από τα άλλα δύο το ένα, που επιγράφεται «Ψηλά στην Μεταμόρφωση», αναφέρεται στην Καλλιράχη κι εκφράζεται μέσα απ' αυτό ένα βαθύ πατριωτικό αίσθημα για όλη την Ελλάδα. Το τρίτο έχει τίτλο «Ύμνος στην Ελευθερία» και διασώζονται σ' αυτό οι πρώτοι έξι χαμένοι στίχοι του ίδιου ποιήματος που το υπόλοιπο μέρος του βρίσκεται στη σελίδα 29 του αντίτυπου που έχει ο κ. Θ. Κουβέλης.

ΛΕΒΕΝΤΙΣΣΑ ΘΑΣΟ

Θάσο γλυκειά πατρίδα μου
μὲ τὴν ἀνηφοριά σου,
μὲ τὰ ὠραῖα πεύκα σου
τὰ κρύα τὰ νερά σου.

Μὲ τὰ βουνά σου τὰ ψηλά
καὶ μὲ τὴν ὀμορφιά σου
τὸ ὄνομά σου ξακουστό,
τὸ κάμαν τὰ παιδιά σου.

Ἔχεις πατρίδα μου γλυκειά
ὄ,τι δὲν ἔχει ἄλλη,
τὸν πλοῦτο καὶ τὰ θέλγητρα
τὸ δάσος καὶ τὰ κάλλη.

Εἶσαι μιὰ νύφη ξακουστή
μέσα εἰς τὸ Αἰγαῖον
ἀπὸ μακρὰ σὲ χαιρετᾷ
ὁ Ἄθως, τὸ Παγγαῖον.

Κουρσάροι, Τοῦρκοι, Βούλγαροι
μὲ τοῦ καιροῦ τὸ διάβα
θελήσανε, ρε Θάσο μου,
γιὰ νὰ σὲ κάμουν σκλάβα.

Μὰ ἐσὺ ὠραία, ἀθάνατη,
Ἑλληνοπούλα κόρη,
τὴν λευτεριά τὴν φώναζες
ἐπάνω ἀπὸ τὰ ὄρη.

Στη συλλογή του Π. Ξανθόπουλου, «Ποιήματα της Θάσου. Ωραία. Για φαντάσου», δεν υπάρχει το ειδυλλιακό φυσικό περιβάλλον των ποιημάτων που προαναφέρθηκαν· τα βουνά, τα δάση κι οι ελαιώνες παρουσιάζονται και εκθειάζονται για το οικονομικό τους κυρίως αντίκρισμα στους κατοίκους της Θάσου· αυτό που κυριαρχεί είναι το δομημένο περιβάλλον —σπίτια, μαγαζιά, καφενεία, οι κτιριακές εγκαταστάσεις της μεταλλευτικής εταιρείας Speidel στα Λιμενάρια¹²— στο οποίο παρατηρείται έντονη κινητικότητα των

12. Ο ρόλος της μεταλλευτικής εταιρείας Speidel στην αλλαγή του οικιστικού περιβάλλοντος στα Λιμενάρια και η σταδιακή εγκατάλειψη του χωριού Κάστρο φαίνονται στο ποίημα «ΚΑΣΤΡΟ», που το σχολιάζει ο κ. Γ. Αυγουστήδης, ό.π., σ. 394.

ανθρώπων, δραστηριότητα κυρίως οικονομική και κοινωνική, αλλά και πολιτική.

II. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Στα ποιητικά κείμενα αυτής της περιόδου —τέλους 19ου και αρχές 20ού αιώνα— βρίσκουμε αρκετά στοιχεία για την οικονομική κατάσταση του νησιού και των κατοίκων της. Στα ανώνυμα στιχουργήματα του 1880 παρουσιάζεται μια προγενέστερη κατάσταση οικονομικής ευφορίας στο νησί, που έκανε τη Θάσο να είναι «στα νησιά το πρώτο» και να «θρέφ του πολού το γάλα» ή ειδικά για τις Μαριές:

στᾶ 1800 και στᾶ 63 περνοῦσανε ἡ ἄνθρωπι ὄλλι ἡσομετρία
αλλά ἡ κατάσταση αὐτὴ ἀλλάξε υστερότερα:
καὶ τώρα στᾶ ὀγδοήκοντα ἐπέραν τὸν κατίφωρον

Ο στιχοπλόκος αποδίδει την κακή κατάσταση στον προεστό των Μαριών Δ. Θωμαΐδη, που τον χαρακτηρίζει τύραννο, «που δεν άφισε χωράρι να φυτρώση / μήπος τὸ φάγι κι' αλος κανίς παχήν να μεγαλόσι». Ανάλογη διαπίστωση γίνεται και από το στιχοπλόκο του άλλου στιχουργήματος που αναφέρει ότι ευθύνονται οι τύρανοι Λαμπίρης και αζάδες. Περισσότερες αναφορές ωστόσο στην οικονομικοκοινωνική κατάσταση της Θάσου, κατά την ίδια περίοδο, βρίσκουμε στην ποιητική συλλογή του Παναγιώτη Ξανθόπουλου: «Ποιήματα της Θάσου. Ωραία. Για φαντάσου». Στο ποίημα «Θάσος»¹³ υπάρχει πάλι το θέμα μιας προγενέστερης ευτυχίας στο νησί, που στα χρόνια του ποιητή χάνεται. Η ευτυχία του νησιού συνδέεται —κατά τον Ξανθόπουλο— με τα αγαθά του, τον πλούτο του, τους ήρωές του και τις «αντίκες» του (αρχαιολογικούς θησαυρούς). Καθώς αναρωτιέται πού πήγαν ὄλ' αυτά στον καιρό του, αναφέρει αναλυτικότερα τις πλουτοπαραγωγικές πηγές του νησιού:

... ἔβγαιναν ἀπ' τὰ δάση σου κάθε λογιὸ ξυλίες.
Τὶ ἔγινεν ὁ πλοῦτος σου κι' ἡ τόσες εὐτυχίες,
ποῦ ἔβγαιναν ἀπ' τ' ἀμπέλια σου κρᾶσιὰ κομανταρίες.
καὶ παρακάτω στο ἴδιο ποίημα:

ᾠ Θάσος, ὦ χρυσόνησο! ὦ ζηλευμένο μῆλο,
ποῦ τρέχουνε τὰ πλούτη σου ἀπὸ παντοῦ τριγύρω,
δὲν τᾶχη ὁ κόσμος νὰ χαρῆ τὰ πλούτη του τρεχάτα,
μόν' βρέθηκαν ἔπο ἀνέκαθεν καὶ τὰ βουνὰ γεμάτα.

13. Παναγιώτη Ξανθόπουλου, Ποιήματα της Θάσου..., ὁ.π., σσ. 16-17.

*Ἡ εἰσοδός της περίφημος, εἶν' τὰ βοννά κι' οἱ ἐλαιῶνες,
ποῦ βρέθηκαν γιὰ ζήση μας πρὸ δύο-τρεῖς αἰῶνες.
Αὐτὴν ἔχουν οἱ Θάσιοι τὴν ἐσοδεία ὅλη,
κι' αὐτὴνε μὲ τὸ γοῦστό της, σὲ κάθε τρία χρόνια.*

Ο ποιητής, ὅπως γράφει και ο Γ. Αυγουστίδης¹⁴ στην προαναφερόμενη εργασία του, εἶναι σύγχρονος των γεγονότων που οδήγησαν το νησί στην απώλεια των ιδιαίτερων προνομίων που απολάμβανε από την αιγυπτιακή κυβέρνηση· η απώλεια αυτή ολοκληρώθηκε στα χρόνια του χεδίβη Αμπάς Χιλμή Β' (1894-1896 κυρίως, που διαρκούσε το «Ψιακικό ζήτημα») το σχετικό με την εκμετάλλευση των δασών από την εταιρεία «Ψιακή» και την αντίδραση των Θασίων σ' αυτό¹⁵, και σταδιακά από το 1895-1902).

Η κατάσταση οικονομικής δυσπραγίας και ἔνδειας στο νησί, «φρικτή σκατοπαραδιά»¹⁶ κατά τον Π. Ξανθόπουλο, που πλήττει τους κατοίκους του νησιού, τους οδηγεί, πέρα από τους άλλους τρόπους που μετέρχονται για να την ξεπεράσουν¹⁷, στη μετανάστευση¹⁸. Η χώρα στην οποία φαίνεται, κατά τον ποιητή, ότι πήγαιναν πολλοί Θάσιοι για να κάνουν την τύχη τους είναι η Αίγυπτος¹⁹:

*Ἄκουα πῶς ἡ Αἴγυπτος — εἶχε καλὰς προόδους,
μέσα σ' ἐκεῖν' τὴν ἐποχὴ — νὰ τοὺς μαζεύη ὄλους
ἔβλεπα καὶ ἐθαύμαζα — τοῦ κόσμ' τὰς ἀποφάσεις,
νὰ τρέχουν ἀκατάπανστα — ταμπούρια, ταμπουριές.*

14. Γ. Αυγουστίδης, ὁ.π., σσ. 393-94.

15. Στα γεγονότα αυτά αναφέρονται οι περισσότερες ιστορικές εργασίες, οι σχετικές με τη Θάσο, κατά την περίοδο αυτή· αναλυτικότερα ωστόσο, από την οικονομική πλευρά, το ζήτημα το παρουσιάζει σε μια εργασία της η Α. Γκρέτσικου, Η φύση της νήσου Θάσου, «Θασιακά», τ. 8 (1992-1993), σσ. 88-97.

16. Η έκφραση «σκατοπαραδιά», που επιβιώνει ως σήμερα στη Θάσο, απαντά και σε τίτλο ποιήματος του Ανδρ. Βέττα, ὁ.π., σ. 22, κάτι που αποτελεί ένα επιπλέον στοιχείο για τη σχέση του με τη Θάσο και τους Θάσιους.

17. Σ' έναν απ' αυτούς —μπλέξιμο με «γύφτικες» δουλειές— αναφέρεται με ιδιαίτερο χιούμορ ο Π. Ξανθόπουλος στο ποίημά του: «Η φρικτή σκατοπαραδιά / που μας πλάκωσε μια φορά», ὁ.π., σσ. 15-16. Το ίδιο ποίημα —μέρος του— παρουσιάζει και σχολιάζει ο Γ. Αυγουστίδης, ὁ.π., σσ. 391-392.

18. Οι δυσμενείς οικονομικές συνέπειες από την κατάρρευση των προνομίων και η μετανάστευση ως μία από αυτές αναφέρονται στην εργασία της Α. Γκρέτσικου, στο ίδιο, σσ. 101-102, δεν γίνεται όμως αναφορά για μετανάστευση στην Αίγυπτο.

19. Το θέμα της μετανάστευσης των Θασίων κατά την ίδια περίοδο και για τους ίδιους λόγους, στην Αμερική όμως, εξετάζει η Βερονίκη Δαλακούρα: «Θάσιοι μετανάστες στην Αμερική, μέσα από την αλληλογραφία του Γιαξή Χ' Σταμάτη (1902-1911)», «Θασιακά», τ. 8ος, σσ. 192-200.

ἴπερ ἄσπασα κ' ἐγ' ὁ ταλαίπωρος — καὶ τὸν σταυρό μου κάνω
 νὰ ἐκπατρισθῶ ἐξ ἅπαντος — καὶ πρόοδο νὰ κάνω.

«Ἀλλοίμονον! τί χάλι, / Μπορτσῆδες καὶ φιάκα μεγάλη!»...

Στο ἴδιο ποίημα γίνεται αναφορά στο δρομολόγιο που ακολουθοῦσε κανεὶς τότε για να πάει στην Αίγυπτο, με πλοίο φυσικά από τη Θάσο: Καβάλα-Σμύρνη-Πειραιά-Κρήτη-Αλεξάνδρεια. Υπάρχουν επίσης δυο στίχοι που αναφέρονται σε μια εμπορική παραγγελία από την Ανατολή, μέσω τηλεγραφήματος προς τον αντιπρόσωπο στην Κρήτη:

Τηλεγράφημα λαμβάνει τοῦ καπετὰν Γεώργη τὸ παιδί
 τριακόσια ἀγελάδια νὰ πᾶν' ἀπὸ τὴν Ἀνατολή.

Ἡ εποχιακὴ μετανάστευση ὅμως των Θάσιων στη γειτονικὴ Καβάλα, για να εργαστοῦν ως καπνεργάτες, εἶναι ὁ κύριος τρόπος —και δρόμος— για να ἀντεπεξέλθουν στην οικονομικὴ τους δυσπραγία²⁰. Μέσα ἀπὸ ἓνα ποίημα του Ξανθόπουλου με τίτλο: «Καὶ διὰ τῆς Καβάλλας τὰ καπνὰ / Γράφω ἴλιγα, μὰ τερπνὰ» φαίνεται πως οἱ συνθήκες για τους Θάσιους καπνεργάτες ἦταν δύσκολες και υπέφεραν²¹. ἡ ἀμοιβὴ τους ἦταν ελάχιστη και αὐτὸ ἀπ' τὴν ἄλλη σήμαινε μια ἔνδεια, που δεν ἀφῆνε περιθώρια κέρδους, ἀπὸ αὐτοῦς, στους επαγγελματίες της Καβάλας, για ὅσο χρόνο ἔμεναν ἐκεῖ:

Καβάλλα, πῶς μᾶς κατήνησες μὲ τοῦ καπνοῦ τὰ φύλλα,
 μοῦ ἴναξ' ἢ καμπούρα μου ἴπο πίσω σαν καμήλα.

Καὶ στέκω πάντα μπρούμιτος, δὲν ξεύρω τί νὰ τρέχη,
 νομίζω ἀκατάπανστα πῶς ὁ Θεὸς μᾶς βρέχει.

Μᾶς ἔχεις και στομαχικοί, —μ' αὐτὸ ἴνε οἰκονομία!
 για τοὺς ἐργάτες εἴν' καλό, μὰ στοὺς μαγείρους ζημία
 ποῦ πᾶν ἐργάτες για νὰ φᾶν, στὴν κάθε καθεσοῦλα
 και τρωῶν', τὸ περισσότερο, ψωμὶ μιὰ πενταροῦλα.

Δὲν εἴν' καλὴ ἢ στομαχική, και στὸν φουρνάο' ζημία,
 μᾶς πέρνονν τὰ πικράλευρα και κάνουνε ψωμία.

Δὲν εἴν' καλὴ ἢ στομαχική και στὸν ἐργάτ' ζημία.

20. Α. Γκρέτσικον, ὁ.π., σ. 102.

21. Σχετικὸ εἶναι και ἓνα ἀνέκδοτο που μου ἀφηγήθηκε ὁ κ. Κ. Ορφανίδης και νομίζω ὅτι ἀξίζει να δημοσιευτεῖ: Οἱ Θάσιοι καπνεργάτες στην Καβάλα, για να ἀντεπεξέλθουν στο κόστος των ἐνοικίων, ἀναγκάζονταν να κοιμούνται ἀπὸ τρία ἔως δέκα άτομα στο ἴδιο δωμάτιο, με ἀποτέλεσμα να εἶναι συχνὸς ὁ χαιρετισμὸς μεταξὺ τους: «Χαιρετίσματα στην κάμαρα» ἢ «Χαιρετίσματα στη Μαργαρίτα!» (για να βολεύονται τόσα άτομα σ' ἓνα δωμάτιο στον ὕπνο, κοιμόντουσαν με το κεφάλι ὅλοι στον τοῖχο και με τα πόδια πρὸς το κέντρο του δωματίου, σε σχῆμα μαργαρίτας!).

ποῦ τρώγαμ' τὰ γροσάρικα τὴν ἡμέρα τρία-τρία,
καὶ εἶχαμ' τὴν ὑγεία, — ἄς λείπ' ἡ οἰκονομία.

Ο δεύτερος στίχος του παραπάνω ποιήματος μας οδηγεί στο να εικάσουμε με μεγαλύτερη βεβαιότητα πως ο αφηγητής εδώ είναι ο ίδιος ο Ξανθόπουλος, που εργάστηκε και ως καπνεργάτης στην Καβάλα, καθώς η περιγραφή του εδώ ταιριάζει μ' εκείνην που κάνει στην αυτοπαρουσιάσή του, στο ποίημα «Και νέος ποιητής», όπου αυτο-παρουσιάζεται ως «καμπουγιάρης» (στο ίδιο, σ. 6).

Εκείνος βέβαια που ιδιαίτερα ασχολήθηκε στα κείμενά του με την καπνεργασία και τους καπνεργάτες στην Καβάλα ήταν ο Ανδρικός Βέττας, καθώς, παράλληλα με τις άλλες του ασχολίες²², εργάστηκε και ως καπνεργάτης. Στη συλλογή του που εδώ παρουσιάσαμε έχει τρία ποιήματα για τους καπνεργάτες, από τα οποία το ένα —με τη δημοσίευσή του σ' αυτή τη συλλογή— ανατρέπει την πληροφορία του Νησιώτη²³ ότι αναφέρεται στην καπνεργατική απεργία του 1910· πρόκειται για την απεργία του 1896 (*terminus post quem*, που είναι ο χρόνος δημοσίευσης της συλλογής, στην οποία υπάρχει το ποίημα του 1899).

Συνεχίζουμε όμως με την παρουσίαση οικονομικοκοινωνικών στοιχείων της εποχής, μέσα από το βιβλίο του Π. Ξανθόπουλου. Η ακρίβεια της εποχής και ιδιαίτερα σε προϊόντα οπωροκηπευτικά αντιμετωπίζεται από τους Θάσιους μ' έναν έξυπνο τρόπο —ένα είδος εμπορικού «μπούκοτάζ»— που ο Ξανθόπουλος τον παρουσιάζει με γλαφυρότητα και χιούμορ στο ποίημά του με τον τίτλο «Ακρίβεια» (στο ίδιο σ. 19)²⁴. Ενδιαφέρουσα θεωρούμε πως είναι κι η αναφορά του Ξανθόπουλου στην ξυλοκοπική ασχολία των κατοίκων, που παρουσιάζεται με τρόπο σατιρικό, ως προσοδοφόρα κι εύκολη δουλειά, στο ποίημά του με τίτλο: «Καὶ διὰ τοὺς ξυλάδες / Πέντ' -ἕξ χορατάδες».

Από το βιβλίο του Ξανθόπουλου επίσης θα μπορούσε κανείς να πάρει μια ιδέα για τα νομίσματα, που ήταν σε χρήση ή απλώς γνωστά κατά την

22. Κ. Ορφανίδη, *ό.π.*

23. Νησιώτη, «Εμείς κι ο κόσμος», εφ. «Ταχυδρόμος», φ. 26-3-1957. Πρόκειται για το ποίημα με τίτλο: «Η αναστάσις των καπνεργατών» (*A. Βέττα, ό.π.*, σσ. 13-17), του οποίου αποσπάσματα παρουσιάζει ο Νησιώτης, παίρνοντας το ποίημα από ένα φύλλο του «Κύματος» του Βέττα. Το ποίημα αυτό συνδέεται ωστόσο από το Γιάννη Βύζικα με την απεργία του 1896 στο: «Χρονικό των εργατικών αγώνων», έκδ. Δημοτικού Μουσείου Καβάλας, με τη συμμετοχή της Γ.Σ.Ε.Ε., Καβάλα 1994, σελ. 12.

24. Γ. Αυγουσιτίδη, *ό.π.*, σ. 393, όπου παρουσιάζεται απόσπασμα και σχολιασμός του ποιήματος.

εποχή του ποιητή: υπάρχουν αναφορές στο πεντάρι ή πενταρούλα (5 παράδες), στο δεκάρι (10 παράδες), στο γρόσι, στις λίρες τις οθωμανικές, στα μετζίτια και στο «ασλάν» (παλιό οθωμανικό νόμισμα μεγάλο, με παράσταση λιονταριού)²⁵.

Ένα πρόβλημα κοινωνικό, που θίγει με τρόπο σατιρικό ο Π. Ξανθόπουλος, είναι αυτό της υγειονομικής περιθαλψης, που, όπως φαίνεται από το ποίημά του: «Καὶ διὰ τὴν μεγαλοῦσα, / Ὅποῦ ἦρθε στὴν Καβάλλα, / Μέλι εἰς τὸ στόμα της, / Καὶ μιὰ τσανάκα γάλα», ουσιαστικά δεν υπήρχε αυτήν την εποχή, μια και λείπουν οι επιστήμονες γιατροί²⁶ που υπεύθυνα θα βοηθούσαν· η έλλειψή τους είναι αισθητή ιδιαίτερα σε περιπτώσεις επιδημικής ασθένειας, όπως της ευλογιάς ή «Μεγαλούσας», που —κατά τον ποιητή— έπληξε στα χρόνια του την Καβάλα και Θάσο. Η εικόνα των εμπειρικών γιατρών της Θάσου, των «μπαστουναρέων», που:

σᾶν ἰδοῦν εὐλογιασμένον καὶ πηγαίν' νὰ τὸν ἰδοῦν,

μᾶς τὸ στρίφτουν οἱ φυγάδες, στὸ φευγιὸ μᾶς τὸ πατοῦν...

με αποτέλεσμα ν' αντιμετωπίζεται η ευλογία με τα «θεία» και ... μ' ὅ,τι λέει ο τίτλος του ποιήματος, ταιριάζει με την εικόνα του «τσαρλατάνου ἱατροῦ» που μας δίνει ο Ανδρ. Βέττας στο ομώνυμο ποίημά του και από το οποίο, νομίζω, αξίζει να δούμε ένα σχετικό απόσπασμά του:

*Παίρνει ραβδί στὸ χέρι του,
καπέλλο καὶ βελάδα,
καί, τί 'σαι σύ, εἶμαι Γιατρός,
'πὸ μέσα πτὴν Ἑλλάδα.*

*Μὲ ἓνα κεφαλόπονον,
μπορεῖ νὰ σὲ πεθάνη,
κ' ὕστερα λέγ' ἦτον βαργιά,
δὲν ἦτον γιὰ νὰ γιάνη.*

25. Νίκου Ιωσηφίδη, Οθωμανικό νόμισμα, προσέγγιση στην ιστορία, «Θρακικά Χρονικά», τ. 38, Εάνθη 1983, σ. 102. Στο νομισματικό σύστημα της Θάσου αναφέρεται και ο Απ. Βακαλόπουλος, Ιστορία της Θάσου 1453-1912, έκδ. Ε.Μ.Σ., Θεσ/νίκη 1984, σ. 151-153. Πιο ειδικά με τα τοπικά νομίσματα της περιοχής ασχολήθηκε ο Νικόλαος Ρουδομέτωφ, Τοπικά νομίσματα στην Ανατολ. Μακεδονία 1880-1910, Καβάλα 1991, όπου στην εισαγωγή αναφέρεται γενικά στα παραπάνω νομίσματα και την αξία τους, εκτός από το «ασλάν».

26. Κατά τον Κ. Χιόνη, Βιογραφίες νεότερων ανδρών της Θάσου, «Θασιακά», τ. 3 (1986), σ. 111, ὅλοι σχεδόν οι γιατροί της εποχής εκείνης στη Θάσο ήταν εμπειρικοί μέχρι το 1878 που τελειώνει την Ιατρική σχολή ο πρώτος Θάσιος, ο Κων/νος Δημητριάδης, από το Θεολόγο — αργότερα ακολούθησαν κι άλλοι.

Στόν κακοήθη πυρετό,
βροῆκα τὴν εὐκολία,
μὰ ὕστερα τὸν ἔφαγε
ἢ περιπνευμονία.

Θεὸς σχωρέστον 'πέθανε,
λυπήθηκε καρδιά μου,
τώρα λοιπὸν πλερώστε με,
καὶ μένα τὸν παρᾶ μου.

Τα κοινωνικά ἤθη της Θάσου έχει στο στόχαστρό του ο Ανδρ. Βέττας σε δυο του ποιήματα με θέμα τις παράνομες εξωσυγικές σχέσεις. Το ένα επιγράφεται: «Ὁ ἔρωσ 'στὰ γηράματα», το οποίο πέρα από τις διαφαινόμενες αντιλήψεις για τέτοιου είδους κοινωνικά-ηθικά ζητήματα και τη σκωπτική διάθεση του Βέττα για τους Θάσιους²⁷, είναι ενδιαφέρον και για τον τρόπο που, όπως δείχνει, λύνονταν τέτοιου είδους ζητήματα. Παρουσιάζουμε από αυτό χαρακτηριστικά αποσπάσματα:

'Απ' τῆς Θάσους τὰ χωριά,
μὰ γυναῖκα μὲ παιδιά,
ἄφσ' τὸν ἄνδρα τῆς 'ς τὴν χώρα,
κι' ἦλθε 'ς τὴν Καβάλλα τώρα.

[. . .]

'Βροῆκε γέρον καὶ τρολλόν,
ὡς ἐξηνταριά χρονῶν,
καὶ ταιωγιάσανε οἱ δυό τους,
σὰν νὰ ἦτον 'ς τὸν καιρό τους,

[. . .]

Ἦλθε κι' ὁ κουτσὸς τῆς ἄνδρας,
σὰν κοπρόσκυλο τῆς μάνδρας,
τὴν γυναῖκά του ζητοῦσε,
μὰ αὐτὴ τὸν βλαστημοῦσε.

[. . .]

'Εφθασε κι' ἀναφορά,
προσκαλοῦνε τὴν κυρά,

27. Σύμφωνα με προφορική μαρτυρία, που μου μετέφερε ο κ. Κ. Μακαρίου, ο Βέττας ἔμεινε κάποιον καιρὸ στη Θάσο —χωρὶς να γνωρίζει το χρόνο— ὅπου συνήθιζε να σατιρίζει τους Θάσιους, μιμούμενος, ὅπως ἔλεγε, τον Αρχίλοχο, μέχρι που μια Καθαρὴ Δευτέρα, που παραήταν σκωπτικός, τον ἐρίξαν κάποιοι Θάσιοι στη θάλασσα.

ὁ Δεσπότης τὴν ξετάζει,
 καὶ ὁ ἄνδρας τῆς στενάζει.
 Τί ἀπαίτησιν θὰ πῆς;
 καὶ γιατί τὸν παραιτεῖς;
 Δέσποτα, δὲν εἶν' γιὰ 'μένα
 εἶν' τὰ πόδια του σπασμένα,
 Ἄνδρα ἤθελα καὶ 'γώ,
 νὰ ποῦ 'πέτυχα ἐδῶ,
 πῆρα γέρον στὸ πλευρό μου,
 δῶσε τὸ χωριστικό μου.
 Κι ὁ Δεσπότης ἐκπλαγείς,
 δίδει τόπον τῆς ὀργῆς,
 ἑπτὰ χρόνια ὀρισμός,
 τοπικός σας χωρισμός!!

Δε γνωρίζουμε πόσο η πρωτότυπη απόφαση του Δεσπότη είναι σατιρικό εφεύρημα του ποιητή ή μπορούσε κιόλας ν' ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα²⁸. το βέβαιο πάντως είναι ότι η διαφορά των συζύγων και η λύση του γάμου με το «χωριστικό» είναι αρμοδιότητα του Μητροπολίτη της περιοχής, όπως άλλωστε ισχύει μέχρι σήμερα, για το θρησκευτικό βέβαια γάμο.

Παρόμοιο θέμα με διάλυση αρραβώνα διαπραγματεύεται ο ποιητής και σ' ένα άλλο ποίημά του, που έχει ως τίτλο: «Μια αρραβώνα»²⁹. Το χωριστικό δεν ήταν εύκολο να το πάρουν παλιότερα οι σύζυγοι που ήθελαν να χωρίσουν, γι' αυτό και οδηγούνταν σ' εκτροπές ή ακραίες λύσεις. Αυτό εικάζεται

28. Δεν ξέρουμε πόσο το περιστατικό ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα· η παραμονή πάντως του Βέττα στη Θάσο επιβεβαιώνεται από τον ίδιο το γιο του σε μια επιστολή του προς το Νησιώτη, που την δημοσιεύει στη στήλη του «Εμείς κι ο Κόσμος», στην εφ. «Ταχυδρόμος», φ. 22-3-1957· γράφει, λοιπόν, εκεί ο Δ. Βέττας, μετά από ενδιαφέρουσες πληροφορίες που δίνει για τον πατέρα του στο προηγούμενο μέρος της επιστολής: «Αρχαίον εκδόσεών του, εφημερίδων και βιβλίων του, εθνικού περιεχομένου και σάτυρας, είχαμε σε μπαούλα αλλά τα κατέστρεψαν οι Βούλγαροι το 1916, μια και δεν πρόλαβαν τον ίδιο, διότι οικογενειακώς καταφύγαμεν εις Θάσον εγκαταλείψαντες τα πάντα». Αμέσως πριν από την τελευταία αυτή παράγραφο, στην επιστολή του ο Δ. Βέττας παραθέτει κάποιους στίχους του πατέρα του, στους οποίους σατιρίζεται η καθυστέρηση της αποπεράτωσης του ναού του Αγ. Παύλου, που αξίζει, νομίζω, να τους αναδημοσιεύσουμε:

«Σαράντα χρονών ἔγινα / τα ἴδια και τα ἴδια, / ἡ Θάσος βγάζει τις εληές, / ἡ Σαμοθράκη ἀπίδια, / και ὁ Ἅγιος Παῦλος καρτερεῖ / ἀκόμα κεραμῖδια...». Φωτοτυπία αὐτοῦ τοῦ κειμένου, καθώς και κάποιων ἄλλων για τὸ Βέττα, μου ἔδωσε ὁ κ. Κ. Ορφανίδης, τὸν οποίο και πάλι ευχαριστώ.

29. Βλ. Α. Βέττα, ὁ.π., σσ. 63-64.

από το περιεχόμενο του ποιήματος του Βέττα με τίτλο: «Τραγικό συμβάν εν Θάσω κατά το 1861» και υπότιτλο: «Η ύπανδρος Σταλιώ και ο εραστής αυτής Αλέξης νυμφευμένος»³⁰. Στο ποίημα, που είναι πολύστιχο και σε θεατρικοποιημένη μορφή, με διαλόγους, στιχομυθία και ενδιάμεσους συνδετικούς τίτλους για τις επιμέρους θεματικές ενότητες κι ένα μικρό αφηγηματικό μέρος από το συγγραφέα, όλα έμμετρα, οι δύο εραστές βρίσκουν δύσκολο να χωρισθούν:

Αλλά να χωρισθούμε
μόνον θα προσβληθούμε
και 'κείνο που ποθούμε
δεν θα κερδίσουμε.

γι' αυτό βρίσκουν «την ευκολία» να δολοφονήσει ο καθένας το σύζυγό του· το αποτέλεσμα είναι να μισηθεί από τη Σταλιώ ο Αλέξης, να τρελαθεί και να δώσει στο τέλος την τραγική λύση: να σκοτώσει με ένα «κουμπούρι» τη Σταλιώ και μ' ένα άλλο, την ίδια στιγμή, να σκοτωθεί κι ο ίδιος. Έτσι, φαίνεται ότι επέρχεται η «κάθαρσις» και η ηθική τάξη αποκαθίσταται. Δε στάθηκε δυνατό να διασταυρωθεί από άλλη πηγή, αν το αφηγούμενο «συμβάν» συνέβη όντως στη Θάσο κάποτε· ενδεχομένως επρόκειτο για προφορική παράδοση ή τραγούδι, που είχε ακούσει ο Βέττας —ίσως από Θάσιους καπνεργάτες στην Καβάλα— και την αξιοποίησε ποιητικά, προβάλλοντας τις κοινωνικές αντιλήψεις της εποχής και τις δικές του. Παραθέτουμε χαρακτηριστικά αποσπάσματα από το τέλος (ο «τρελός» είναι ο Αλέξης και η «πτωχή Ελένη» η γυναίκα του), που έχει ως τίτλο: «Η χαραυγή, το αποτέλεσμα»³¹.

Γύριζε τώρα ως τρελλός, ως Κάϊν εις τὰ ὄρη,
ἢ θεία δίκη τιμωρεῖ, πάντοτε σὲ προσμένει,
δὲν σοῦ γλυτόνει ἢ Σταλιῶ τοῦ πόθου σου ἢ κόρη
καὶ 'κείνη θὰ τιμωρηθῆ γιὰ τὴν πτωχὴ 'Ελένη,
Κακοῦργε, ἀναιδέστατε, πῶς τόκαμε καρδιά σου
νὰ ἀγαπήσης ὕπανδρη; ἐνῶ 'σαι νυμφευμένος;
καὶ δολοφόνος νὰ γενῆς μὲ τᾶστατα μυαλά σου;
ὦ! οὔτ' ἢ γῆ σὲ δέχεται, ὡς εἶσαι 'ματωμένος.

[. . .]

Τραβᾶ τὸ ἓνα στὴν Σταλιῶ, τὸ ἄλλο στὴ καρδιά του
καὶ ἓνα ἄχ ἐπρόφεραν οἱ δύο τους μ' ἓνα στόμα.

30. Α. Βέττα, ό.π., σσ. 75-83.

31. Α. Βέττα, ό.π., σ, 82-83.

Ἴδου ἀνόμου ἔρωτος τὸ τέλος τοῦ θανάτου
παρέδωσαν στὸν διάβολο ψυχὴν τε καὶ τὸ σῶμα.

III. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Μια εικόνα των πολιτικών διενέξεων, των πολιτικών ηθών, καθώς και του είδους και του επιπέδου της πολιτικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στις αντιμαχόμενες πολιτικές παρατάξεις της εποχής³² παίρνουμε από τα δυο στιχοιργήματα του 1880 που δημοσίευσε ο Κ. Χιόνης. Στο πρώτο, που αναφέρεται στο κίνημα του Κων. Δημητριάδη ή Χατζηγιαζή,³³ ο στιχοπλόκος, οπαδός του Κ. Δημητριάδη απ' ό,τι φαίνεται στο ποίημα, στρέφεται ενάντια στον προεστό του Θεολόγου Σ. Ι. Λαμπίρη και στους άλλους δημογέροντες ομοϊδεάτες του, που κατηγορούνται για κακοδιοίκηση και καταχρήσεις, που οδήγησαν το νησί σε δυστυχία:

*Μὰ νάθεμα τοῦς προεστοῦς ποῦ φέρουν τὴν κατάρα
Οἱ τύραννοι δὲν ἄφησαν χορτάρι νὰ φυτρώσῃ
Μήπος τὸ φάγη τὸ ἀρονή παχὴν καὶ μεγαλώσῃ
ἀλλᾶ καὶ τᾶ παραμηκοῦ κατάξια χορτάργια
τὰ καταπήνον σᾶν λουλᾶ λισάρηκα μουλάργια
ἐτζῆ ριμόσαν τὸ νησί μὲ νύχιαν τὸν μεγάλα —
καὶ στέκη τῶρα ἀντροπαλῶν μπροστᾶ εἰς τὴν Καβάλλα—*

Στη συνέχεια ο στιχοπλόκος αναφέρεται στην επιτυχία του κινήματος ενάντια στους τυράννους προεστούς, δείχνοντας παράλληλα και τον τρόπο που σε λαϊκό επίπεδο εκφράζονταν η πολιτική αντιπαράθεση και αγανάκτηση:

*ἐδγιοῖσανε τοῦς τύρανους λαμπίρη καὶ ἀζᾶδες
φονάζουν τρομακτικᾶ γιούχα τοῦς μασκαράδες—
Δὲν λέγω τάχα τάσχημα πώπαθαν ἢ τοίρανη
ὅπου τοῦς ρίξαν κοπριᾶς ἐπάνω στὸ κεφάλῃ
αὐτὸ τὸ κάμη πάντοτα ἢ πτώχια θυμομένῃ
γιατὴ τὴν ἀδικήσανε καὶ τὴν καργιᾶ χαμένῃ*

32. Για τα δύο αντίπαλα κόμματα στο νησί, το φιλοβακουφικό (φιλοαιγυπτιακό) με αρχηγό το Δημ. Χ'Κωνσταντινίδη και το αντιπολιτευτικό φιλοτουρκικό με επικεφαλής το Δ. Χ'Γιαζή, πατέρα του Κ. Δημητριάδη ή Χατζηγιαζή, βλ. Απ. Βακαλόπουλου, Ιστορία της Θάσου, ό.π., σσ. 140-141 και Ιδίου, Γεγονότα στη Θάσο κατά τη συγκυριαρχία Τούρκων και Αιγυπτίων, «Θασιακά», τ. 6, σσ. 27-28, καθώς και Ν. Τσιλογεώργη, Η ιστορία του Θεολόγου (1287-1912), «Θασιακά», τ. 8, σ. 132.

33. Για τα γεγονότα τα σχετικά με το κίνημα αυτό και τη σύνδεση του στιχοιργήματος αυτού με τα γεγονότα αυτά βλ. Κ. Χιόνη, Ανέκδοτο ιστορ. ποίημα, ό.π. και Κων/νου Ευφραιμίδη, Κωνσταντίνος Δημητριάδης ή Χατζηγιαζής, «Θασιακά», τ. 3, σσ. 72-73.

Με ανάλογο τρόπο και ο στιχουργός του δεύτερου στιχουργήματος του 1880, που δημοσιεύει ο κ. Κ. Χιόνης, παρουσιάζει ακόσμητη την πολιτική πραγματικότητα στο χωριό του, τις Μαριές, κατά πώς, βέβαια, την αντιλαμβάνεται ο ίδιος. Με μεγάλη εμπάθεια, σε ύφος λιβέλου, στη λαϊκή του εκδοχή, στρέφεται ενάντια στον προεστό των Μαριών Δ. Θωμαΐδη, «τον συκάν» όπως τον χαρακτηρίζει, και τον διαπομπεύει για την προσωπική-ερωτική-του ζωή, κατηγορώντας τον ταυτόχρονα και για ιδιοποίηση του πλούτου του χωριού, με αποτέλεσμα να οδηγηθεί αυτό στη δυστυχία:

*Τὸν θωμαΐδην τὸν συκάν μὲ γιούχα στὴν πατρίδα—
έχῃ ἐμόρφγια μᾶ ἢ μαργῆ θρέφ' τοῦ παλοῦ τὸ γάλα
μὰ νάθιμα στὸν προαστὸν ποῦ φέρει τὴν κατάρα—
ὁ τύρανος δὲν ἄφισε χωρτάρι νᾶ φυτρώσι
μήπος τὸ φάγι κι' αλος κανὶς παχὴν νὰ μεγαλώσι³⁴.*

Οι πολιτικές κι οι κομματικές διενέξεις οδηγούν τους Θάσιους ν' ασχολούνται πολύ με την πολιτική, να τους γίνει η πολιτική ενασχόληση «παληοτεργιακλίκι» ή «ψώρα», όπως τη χαρακτηρίζει ο ποιητής Ξανθόπουλος στο ποίημά του με τίτλο: «Και διά την δική μας χώρα, / που έχει μία ψώρα»³⁵.

*Ἄραδικῶς τὸ ἔχομεν τὸ παληοτεργιακλίκι,
σὰν τυχ' κᾶν ἴνα νεώτερο, κανεὶς δὲν πάει στο σπίτι.
Μᾶς βλέπετε τὴν πολιτικὴ ψωμί, τυρὶ τὴν ἔχομε,
μᾶς χάνουν ἢ γυναικες μας, ποῦ νὰ πᾶν ἴνα μᾶς εὔρουν.
Ἄν ἴπῃς στὰ ἔκλογητήρια, στὴν Δημογεροντία,
ἴπο ἔνα μῆνα πιὸ μπροστὰ ἀρχινοῦνε σωματεῖα,
καὶ ὅταν θὰ ψηφίζεται μουκταροδημογεροντία,
κνττάξεις τὰς ὑπογραφὰς μας σὲ κάθε χαρτὶ καὶ μία.
Καθ' ἕνας τὴν πολιτικὴ του τὴν παίζει κατὰ γοῦστο,
ποῦ τ' ὄλον ἕκατὸ ἴμαστε, χρειάζεται καὶ τζοῦστο.
Καὶ ὅμως στὴν πολιτικὴ δὲν φτάνει καμμιά χώρα,
κι' ἂν ἴμαστε καὶ πιὸ μικροί, τὴν πῆραμε σὰν ψώρα.
Στὸν καφενὲ τῆς ἐκκλησιᾶς γίνεται συνεδρία,
κνττάξεις στὰ Πλατάνια, ταμπούρια σωματεῖα,
καὶ ὄλονεν νὰ συζητοῦν πολιτικὴ καθ' ἕνα
καὶ φέρε μας καὶ φέρε μας, βρὲ καφετζῆ, ἴπο ἔνα.*

34. Κωνσταντίνου Χιόνη, *Ανέκδοτο ποίημα...* ὅ.π., στίχ. 6-10.

35. Παναγιώτη Ξανθόπουλου, ὅ.π., σ. 18. Τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν τάση των Θάσιων γιὰ πολιτικολογία κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή, ἰδιαιτέρως ἀπὸ 1895-1902, ἀναφέρει καὶ ὁ καθηγητὴς Ἀπ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τῆς Θάσου 1453-1912*, σ. 158-159.

Ενδιαφέρουσες θεωρούμε πως είναι οι αναφορές στη «μουκταροδημογεροντία» και στα «σωματεία», καθώς και στον τόπο και στον τρόπο που γίνονταν οι πολιτικές διεργασίες και οι συζητήσεις³⁶. Επισημαίνουμε επίσης, σ' ένα άλλο ποίημα του Ξανθόπουλου³⁷, την απήχηση που φαίνεται πως είχαν κάποια κανούρια διοικητικά μέτρα της τουρκικής κυβέρνησης, προφανώς μετά το 1902, που το νησί περιέρχεται και πάλι στην τουρκική κατοχή· τα νέα μέτρα βάζουν, κατά τον ποιητή, σε έγνοιες τους κατοίκους του νησιού, καθώς, όπως φαίνεται, υποχρεούνται σε διαδικασίες και πρακτικές, στις οποίες ήταν άμαθοι:

*Δυστυχισμένη μου πατρίς, — πῶς μᾶς ἔκαταντήθης,
νοφούσια καὶ γιὸλ παρασί — ποῦ ἤξευρες, ποῦ εἶδες,
κί ἢ γάμοι κί οἱ πεθαίνοντες — κί ὅσοι γεννιοῦνται τώρα
νὰ ξεύρη ἢ Κυβέρνησις — ἀκόμη καὶ τὴν ὥρα.
Γνωρίζει ἀπὸ τώρα — πὸς ἀπὸ μᾶς παντρεύονται,
πὸς ἀπὸ μᾶς γεννιοῦνται, — πὸς ἀπὸ μᾶς πεθαίνουν.
Ἦσο ἀσύχιστο πουλί, — ποῦ μένει στὴν φωλιὰ του
κί ὅταν περάση γέρακας — τὸ κάνει ἄνω -κάτου.*

Στα «νουφούσια»³⁸ και σε μια τέτοια —μάλλον— ληξιαρχική καταγραφή, όπως στο ποίημα, υπάρχει αναφορά σε επιστολή του Γιαξή Χ' Σταμάτη προς το γιό του, στις 27 Αυγούστου 1909, που λέει: «μόνον μέχρι σήμερα μοίρασαν νοφούσια εις ὅλην τὴν Θάσον. Επήραμεν καὶ ἡμεῖς, μόνον εσένα καὶ τοῦ Γιάννη δεν σας πήραμε, μόνον σας καταγράψαμε...»³⁹.

Στην ἴδια αλληλογραφία⁴⁰ υπάρχει καὶ ἡ αναφορά στὴ σύσταση Ταχυδρομείου στο Θεολόγο, που εικάζεται πως σχετίζεται με τὸ «γιολ παρασί»⁴¹, που αναφέρει στο παραπάνω ποίημα ὁ Ξανθόπουλος.

36. Ἡ κατάργηση τοῦ θεσμοῦ τοῦ προεστοῦ καὶ ἡ αντικατάστασή του μ' αὐτόν τοῦ μουκτάρη γίνεται στα 1899, κατὰ τὸν Απ. Βακαλόπουλο, *Ἱστορία τῆς Θάσου*, σσ. 162-163, ὅπου ἡ κατάργηση καὶ ἄλλων θεμελιωδῶν προνομιακῶν θεσμῶν τοῦ νησιού.

37. Ὁ τίτλος τοῦ εἶναι τὸ τετράστιχο: «Θάσος, θὰ σ' ἱστορίσω, / δὲν ἔμπορῶ ἀστόριστι / ἔτσι γιὰ νὰ σ' ἀφήσω· / 'π' τὴν Παναγιά θ' ἀρχίσω», βλ. Π. Ξανθόπουλου, ὁ.π., σ. 7.

38. nüfus tezkeresi: ἐπιστοποιητικὸ ταυτότητας.

39. Κ. Χιόνη, Ἡ αλληλογραφία τοῦ Γιαξή Χ' Σταμάτη, «Θασιακά», τ. 4 (1987), σ. 190.

40. Βλ. Κων/νου Χιόνη, ὁ.π., ὅπου δημοσιεύεται ἡ ἀπὸ 22/5 Ἀπριλίου 1903 ἐπιστολή.

41. γιολ παρασί = χρήματα τοῦ δρόμου, γιὰ τὸ δρόμο (;) ('Ἴσως αὐτὰ που θὰ ἔπρεπε νὰ πληρώσει κανεὶς γιὰ νὰ στείλει κάτι; Ἡ μήπως με τὸ «γιολ παρασί» ἐννοεῖ ὁ ποιητὴς τὸ εἰσιτήριο που ἔπρεπε νὰ πληρώνει κανεὶς; Ἡ —τελευταία ἐκδοχή— κάποιον πρόσθετο φόρο γιὰ δρόμους;).

IV. ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ - ΠΑΙΔΕΙΑ

Αξίζει, νομίζουμε, να σχολιάσουμε την ιδεολογία των συγγραφέων των κειμένων που εξετάζουμε, όπως αυτή διαφαίνεται μέσα από τα κείμενα αυτά, που, σ' ένα μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, μπορεί να εκφράζει και την ιδεολογία των κατοίκων της περιοχής. Εκείνο που επισημαίνεται για όλους τους ποιητές και στιχοπλόκους της εποχής που εξετάζουμε είναι η αγάπη κι η έγνοιά τους για τον τόπο τους, για την πατρίδα τους και με τη στενότερη τοπική της σημασία και με την ευρύτερη την εθνική. Ο καημός τους για τον τόπο τους, για την πατρίδα τους κι ένα αίσθημα χρέους προς αυτήν, της διάσωσης της ιστορίας και της παράδοσής της, φαίνεται πως αποτελεί το βασικό τους κίνητρο για να γράψουν τα ποιήματά τους. Αυτό το δείχνει και το τι από την πραγματικότητα του καιρού τους επιλέγουν να διασώσουν μέσα στα κειμενά τους —ενδεικτικά είναι όσα μέχρι τώρα παρουσιάσαμε— και αυτό που άμεσα οι ίδιοι σε κάποιους στίχους τους δηλώνουν. Έτσι από τον πρώτο ανώνυμο στιχοπλόκο του 1880 αναφέρονται τα εξής:

*Θα τραγουδίσου λυπιρά τὰ πάθγια τὰ μεγάλα
όπου πλακόνον τὸ νυσὶ προστὰ εἰς τὴν Καβάλλα
Θάσου τὸ λὲν τὸ δύστιχον καὶ στὰ νησᾶ τὸ πρῶτο...*

και στη συνέχεια:

*ἦτῳ καὶ μᾶς πατρίδα μας ποτὲ λαμπρᾶ μεγάλη
μᾶ πῶς τὴν ἐκατήγησαν οἱ πρῶτη καλποζάνοι.*

Ανάλογα κινείται και το δεύτερο ποίημα του στιχοπλόκου:

*Θα τραγωδίσου λοιπερᾶ τὰ πάθγια τοῦ χωργιοῦ μας
Μαργαῖς τὸ λὲν τὸ δύστιχον ποῦν' πρῶτον τοῦ Νυσοῦ μας —
Μὰ τώρα ἐκατήγησε Νεκρὸ αὐτὸ προστὰ μας —*

Ο ποιητής Ι. Κων/δης, που το μεγαλύτερο μέρος της ποιήσής του είναι ιστορικού, εθνικοπατριωτικού περιεχομένου, σ' ένα χαρακτηριστικό για τις προθέσεις του να διασώσει την ιστορία και την παράδοση του τόπου του ποίημα αναφέρει:

*Ἄχ! Θέ μου, νά 'τον μπορετὸ ν' ἀνοίξει ἡ καρδιά μου,
νὰ ποτισθεῖτε μιὰ στιγμή ἀπὸ τὸ αἶσθημά μου.
Νὰ αἰσθανθεῖτε μιὰ στιγμή τὸ στῆθος σας νά πάλλει
ἀπὸ καρδιὰ ἑλληνική, ἀπὸ καρδιὰ μεγάλη.
Ν' ἀκούσετε καρδιόκτυπο ἑλληνικὸ στὰ στήθη,
ν' ἀλλάξετε φρονήματα, τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἦθη,*

κ' ἢ φλόγα τοῦ Ἑλληνισμοῦ λίγο νὰ σᾶς ζεστάνει,
προτοῦ ὁ φραγκικὸς συρμὸς ὅλους νὰ σᾶς μαράνει⁴².

Το ίδιο κάνει και ο ποιητής Ανδρέας Βέττας στο προοίμιό του⁴³, καθώς και ο Παναγιώτης Ξανθόπουλος στο ποίημά του με τον τετράστιχο τίτλο που αναφέραμε παραπάνω. Αξιίζει ακόμα να παρατεθούν κάποιοι άλλοι στίχοι από ποίημα του Παν. Ξανθόπουλου, που δείχνουν το υψηλό πατριωτικό φρόνημά του και τον καημό του ίδιου και των συμπατριωτών του για ένωση με την ελεύθερη Ελλάδα:

ᾠ προσφιλεῖς μου ἀδελφοὶ — κί' ἐγγώριοι Μαριόττε,
δὲν ἤμπορῶ νὰ φαντασθῶ — ὁ νοῦς μου πῶς καὶ πότε
νὰ ἔβγωμεν γιὰ ἔνδειξι — εἰς τὸ ἀρχαῖον ὄρος
γιὰ αἴσθημα κί' ἀνάδειξι — ἄχ! τῆς γλυκειᾶς πατρίδος.

Κι αμέσως μετά στην ίδια σελίδα το ποίημα⁴⁴:

Κί' ἀπ' τὴν δική μας Χώρα
Περνοῦν ἀσκέρια τώρα.
Τρία παιδιά, Βασιλική, — μᾶς πήρανε γι' ἀσκέρι,
πῶς κλάψαν ἢ μανάδες των — ἓνας Θεὸς τὸ ξέρει,
ποῦ δὲν τοὺς εἶδαν νὰ τσ' ἴφρηθοῦν,
νὰ γλυκοφιληθοῦνε,
κατὰ τὸ συνήθειο μας — καὶ νὰ συγχωρεθοῦνε.
Κ' αὐτὰ ὅμως μὲ μιὰ καρδιά — κί' ἓνα Θεό, τὸ χέρι:
«Ζήτω ὄλον τὸ Ἔθνος μας — ζήτω καὶ τὸ ἀσκέρι»
φωνάζαν μὲ καρδιά.

42. Κ. Χιόνη, Ο ποιητής Ι. Κων/δης, ὁ.π., σ. 309. Ο τίτλος του ποιήματος είναι «Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ». Αναλόγου περιεχομένου είναι και το ποίημα του Κων/δης «Τότε και τώρα. Τίνες ἦσαν οἱ πατέρες και τι εἶναι τὰ παιδιά», ὁ.π., σ. 332.

43. Βλ. Α. Βέττα, ὁ.π., σ. 7. Αναλόγου περιεχομένου είναι και το ποίημα του Α. Βέττα «Οἱ πρόγονοί μας» (ὁ.π., σ. 4-5), ενώ με ιδιαίτερο λυρισμὸ εκφράζεται για την ιδιαίτερη πατρίδα του, το Πράβι, στο ποίημά του «Ἡ πατρίς» (ὁ.π., σσ. 69-70). Ενδεικτικοί οἱ στίχοι ἀπὸ το δεύτερο: «Πατρίς, ᾧ θεῖον ρῆμα / σὺ τῆς ζωῆς μου νῆμα / καὶ θησαυροὺς καὶ χρῆμα / γιὰ σὲ περιφρονῶ»· κι ἀπὸ το τέλος του ἴδιου ποιήματος: «Τὰ τέκνα σου ἂν ζήσουν / θά σ' ἀποκαταστήσουν / ὅπως τὸ πάλαι ἦσαν / ᾧ ποθητῇ πατρίς».

44. Ἴσως ἐδῶ αναφέρεται στην επιστράτευση του ατυχοῦς τουρκοελληνικοῦ πολέμου του 1897, κατὰ τον οποίο, ὅπως γράφει ο κ. Κ. Χιόνης, Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Θάσου το 1912, «Θασιακά», τ. 2 (1985), σ. 18, ἀγωνίστηκαν ὡς εθελοντὲς στον ελληνικὸ στρατὸ 201 περίπου νέοι ἀπὸ τῆ Θάσο. Ο πατριωτισμὸς δε των Θασίων, που εκδηλώνεται πιο ἔντονα με τῆ συμμετοχὴ μικρῶν και μεγάλων στο Μακεδονικὸ ἀγῶνα, ἀναφέρεται και στο ἴδιο δημοσίευμα του κ. Χιόνη και παρουσιάζεται ιδιαίτερα και εκτενῶς στην εργασία του: «Ἡ Θάσος και ἡ δράση των Θασίων κατὰ το μακεδονικὸ ἀγῶνα», Θασιακά, τ. 1 (1984), σσ. 67-83.

Ο δάσκαλος ποιητής Ιωάννης Κορωναίος Αντωνιάδης⁴⁵ είναι αυτός που περισσότερο απ' όλους προβάλλει στο βιβλίο του το εθνικό πατριωτικό φρόνημα και την ανάγκη να ενισχυθεί αυτό σε όλους, για να υλοποιηθούν οι εθνικοί στόχοι. Ενδεικτικοί είναι οι στίχοι από ένα «διάλογο Τετάρτης Τάξεως»:

‘Ως “Ελλην ὑπερήφανος καὶ τίμιος πολίτης ὀρκίζο-
μαι στὴν πίστι μου τὸ αἷμά μου νὰ χύσω καὶ τὴν
τραγὴν ‘Ελλάδα μας μ’ αὐτὴν νὰ ἀναστήσω ...

‘Όλα σχεδόν τα κείμενα της ποιητικής ανθοδέσμης του Κορωναίου-Αντωνιάδη είναι εθνικοπατριωτικού και ηθικοπλαστικού περιεχομένου με εμφάνη σε κάθε σελίδα στόχο να εμποτίσει τα ελληνόπουλα της Θάσου, στα οποία κυρίως απευθύνεται, με αίσθημα αγάπης και εθνικής υπερηφάνειας για την πατρίδα τους, για το ένδοξο παρελθόν και την ενιαία της παράδοση —με έμφαση στο Βυζάντιο και το Εικοσιένα⁴⁶— και με μίσος και πάθος για

45. Για τον Ι. Κορωναίο-Αντωνιάδη βλ. εργασία του Κ. Χιόνη, Η Θάσος και η δράση των Θασίων κατά το μακεδονικό αγώνα, ό.π. σ. 79, και του ‘Ιδιου, Η παιδεία στην Καβάλα, 1864-1919, εκδ. Δημοτικού Μουσείου Καβάλας, Καβάλα 1990, σσ. 155-56, όπου αναφέρει ότι ο Ιωάννης Κορωναίος Αντωνιάδης, που καταγόταν μάλλον από την Παλαιά Καβάλα, ήταν ένας από τους πατριώτες ιδιώτες, που η μυστική οργάνωση του Κέντρου Καβάλας, του ελληνικού υποπροξενείου Καβάλας, έστειλε ως δασκάλους στις επαρχίες. Προφορικές ωστόσο μαρτυρίες παλαιών Καλλιραχιωτών, πρώην μαθητών του Κορωναίου, όπως τον ήξεραν, θέλανε τον Κορωναίο Αντωνιάδη να κατάγεται από το Μεσολόγγι —ο ίδιος λένε ότι δήλωνε περήφανος για την κοινή Μεσολογγίτικη καταγωγή του με τον Παλαμά και το Δροσίνη— και ότι ήταν αξιωματικός του ελληνικού στρατού, που στάλθηκε μέσω του Κέντρου Καβάλας στην Καλλιράχη, για να βοηθήσει την εθνική υπόθεση του Μακεδονικού αγώνα, ως δάσκαλος· τις πληροφορίες αυτές μου μετέφερε ο κ. Κώστας Μακαρίου, δε στάθηκε όμως δυνατό να τις διασταυρώσω από άλλη πηγή. Προς την κατεύθυνση ωστόσο της καταγωγής του Κορωναίου Αντωνιάδη από τη Νότια Ελλάδα συνηγορούν δύο στίχοι από το πρώτο ποίημα του βιβλίου που επιγράφεται «Απριλίου 23» (ό.π., σ. 6):

Μέρα γλυκειά πότε θάρθης, μὰ πότε θ’ ἀνατείλῃς;
κ’ ἐκεῖ ψηλά, πολὺ ψηλά, Πατρίδα νὰ μᾶς στείλῃς;

Ίσως στην ενημέρωση για την καταγωγή του Αντωνιάδη βοηθήσει και μια έρευνα για τη σχέση του με τον Αντώνιο Ιω. Αντωνιάδη, φίλο του ποιητή Ι. Κων /δη, γυμνασιάρχη στον Πειραιά και ποιητή επίσης, για τον οποίο βλ. Κ. Χιόνη, Ο ποιητής Ι. Κων /δης, ό.π., σ. 60.

46. Η προβολή της ενιαίας παράδοσης, από την αρχαιότητα ως τις μέρες του ποιητή, γίνεται κυρίως στο ποίημα «Ύμνος στην Ελευθερία», του οποίου οι πρώτοι έξι στίχοι, που λείπουν από το αντίτυπο που έχει ο κ. Θ. Κουβέλης, μου δόθηκαν μαζί με όλο το ποίημα, σ’ ένα δακτυλόγραφο φύλλο, από τον κ. Κώστα Μακαρίου και είναι οι εξής:

Ελευθεριά, Ελευθεριά του κόσμου τα διαμάντια,
όλα τα στέμματα της γης μαζί με τα μπριλάντια,
τ’ αηδόνια τα καλήφθοργα, τα δροσερά λουλούδια
και των σειρήνων, μα και αυτά τα μαγικά τραγούδια,
τόση χαρά δεν φέρνουνε ωσάν αυτή τη λέξι
Ελευθεριά, Ελευθεριά.

Η συνέχεια του ποιήματος στην ποιητική ανθοδέσμη του Ι. Κορωναίου, ό.π., σ. 29.

εκδίκηση ενάντια στους εχθρούς, που τελευταία την απειλούν, τους Βουλγάρους. Ενδεικτικά πάλι παρουσιάζουμε μερικά αποσπάσματα από το ποίημα: «Μάνα θα φύγω».

Μάνα θα φύγω απ' το νησί, θα φύγω απ' την Θάσο,
 μεσ' το ώμορφό μας το χωριό δεν θέλω να γηράσω·
 της Καλλιράχης τα βουνά οπότεν αντικούζω,
 χωρίς να θέλω μάνα μου ο άμοιρος δακρούζω
 και νουίθω μέσα στην καρδιά κάποια κρυφή λαχτάρα
 που με χαρίζει δύναμι, μου σβύνει την τρομάρα.
 Δεν με φοβίζουν Βούλγαροι, οι Σλαύοι δεν με σκιάζουν,
 αφού μονάχα απ' τόνομα του Έλληρος τρομάζουν.

[. . .]

Έλα σπαθί μου κοπτερό και χύσε στην ψυχή μου
 παρηγοριά και δύναμι και στην καρδιά μου θάρρος
 και γένον πικρός θάνατος και εις τους Βουλγάρους χάρος.

Κι ένα άλλο, από ποίημα του οποίου ο τίτλος βρίσκεται σε μια από τις προηγούμενες χαμένες σελίδες του βιβλίου:

Ξαναγεννιέται ο Βότσιαρης και γίνεται Μητρούσης
 κ' απ' τη φωτιά μέσ' τη φωτιά σαν λεοντάρι πέφτει
 κ' η Καμνίγια χαιρετά κάθε καινούργιο κλέφτη.
 Ο Διάκος Τσάρας γίνεται, τον χαιρετά η Ροδόπη
 και τον θαυμάζει η Τουρκιά μαζί με την Ευρώπη
 και (1002) αρματωλοί ελπιδοφορεμένοι
 στον ίσχιο της σημαίας μας βρίσκονται ξαπλωμένοι (ό.π., σ. 26)

Στην ουσία το βιβλίο αποτελεί ένα υψηλών τόνων εθνεγερτήριο σάλπιγμα προς τα παιδιά της Θάσου και της Μακεδονίας γενικότερα για στράτευση στο μεγάλο Μακεδονικό αγώνα, ενάντια στους Βούλγαρους. Ο ποιητής προβάλλει παράλληλα το μεγαλοϊδεάτικο όραμα για ελευθέρωση όλων των αλύτρωτων περιοχών του Ελληνισμού, με επικεφαλής του στρατού τον ένδοξο συνεχιστή του Κων/νου Παλαιολόγου, το βασιλιά Γεώργιο τον Α', που θα καταφέρει να ξαναλειτουργήσει η «Μεγάλη Εκκλησιά», μαζί με το γιο του, διάδοχο Κων/νο:

Με Κωνσταντίνο θα παρθή η Πόλι μας και πάλι
 γιαντό φωνάζω σαν παιδί με δύναμι μεγάλη,
 Ζήτω του Βασιλέως μας του διαδόχου Ζήτω
 Ζήτω του Στόλου, του Στρατού και όλο το έθνος ζήτω.

(«Εις την 21 Μαΐου», ό.π., σ. 9)

Στην «ποιητική ανθοδέσμη» του Κορωναίου-Αντωνιάδη διαφαίνεται μια στάση αρνητική για την Ευρώπη, που την αποκαλεί «άνανδρη», «σκοτισμένη Δύση» και «άσπλαγχη οχιά, αχάριστη Ευρώπη», για την αδιαφορία της απέναντι στην ελληνική υπόθεση:

...Πώς η καρδιά / σου τα βαστά να κλαίη η Ροδόπη;
Ν' αναστενάζ' ο / Όλυμπος, η Πίνδος και η Όσσα και συ μια
λέξι να μη λες με την πικρά σου γλώσσα;

Και θυμίζοντας τα κείμενα του Ρωσαγγλογάλλου και της Ελληνικής Νομαρχίας, της τρίτης φάσης του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, διακηρύσσει:

...Αί! όχι δεν επιθυμώ / δεύτερο Ναναρίνο, τώρα που
σε κατάλαβα το μίσσησα / κ' εκείνο, Μονάχη μου, ναι μόνη
μου εγώ και τα παιδιά / μου θα πάρω ό,τι μ' άρπαξαν από
την αγκαλιά μου⁴⁷.

Σχετικά με την Τουρκία, ενώ σ' ένα του «Διάλογου»⁴⁸ την αντιμετωπίζει ως εχθρά, βάρβαρη και τυραννική, όπως φαίνεται από το απόσπασμα:

ΕΛΛ.—Τί βλέπω Τούρκους στο νησί, τυράννους
μέσ' τή Θάσο· βάρβαρο χέρ' άπλώθηκε στην όμορφη
άγκαλιά σου και μόλυνε τά στήθη σου, άγνή Έλλη-
νοπούλα, κ' αντί νά ζήσ' ελεύθερη έγγεινες πάλιν δοῦλα,
πάλιν γιασμάκι φόρεσες και μπηγες στο χαρέμι.

[. . .]

ΘΑΣ.—Μάνα, γλυκειά manoḗλά μου, συγχώρα με
manoḗλα, εὐν με βλέπεις σήμερα με τὸ γιασμάκι δοῦ-
λα, ἂν βλέπης πόδι βάρβαρο τήν γῆν μου νά πατάη
και στα παιδιά μου τὸ γκισοῦρ και πάλιν νά σκορπάη,
σ' αὐτὸ δὲν πταίει μιὰ πτωχὴ και ὀφρανεμένη κόρη.

Σ' ένα άλλο, στη συνέχεια, προβάλλει την ιδέα της συμπόρευσης Ελλάδος και Τουρκίας, καθώς η στάση αυτή εξυπηρετεί τις εθνικές προσδοκίες για ελευθερία στην περιοχή⁴⁹.

47. «Διάλογος Δ' τάξεως» (πρόσωπα, Ελλάδα, Μακεδονία, Αλβανία, Ήπειρος, Θράκη και Ευρώπη), ό.π., σ. 38. Από τα 29 κείμενα του βιβλίου τα 15 είναι «Διάλογοι» κατάλληλοι για σχολική παράσταση και τα 15 ποιήματα. Προφανώς χάθηκαν αρκετές σελίδες από το τέλος του βιβλίου, εφόσον ο κ. Κ. Χιόνης στην πρώτη παρουσίασή του (ό.π., σ. 79) κάνει λόγο για 66 ποιήματα.

48. «Διάλογος Έκτης Τάξεως», ό.π., σ. 68. Το κείμενο φαίνεται ότι αναφέρεται στη δεύτερη κατοχή της Θάσου από τους Τούρκους, το 1902. Πρβλ. και Κωνσταντίνου Χιόνη, Η Θάσος και η δράση των Θασίων κατά το μακεδονικό αγώνα, ό.π., σ. 80.

49. Για την ιδέα αυτή, που εξέφραζε για λόγους εθνικούς, ιδιαίτερα μετά την παραχώ-

Θὰ δῆτε αὐ-
 τοὺς ποῦ δίδαξαν τὴν λευθεριά στήν πλάσι, καὶ δὲν
 ἀφῆσαν τὴν Τουρκιά τὸν θρόνο της νὰ χάση, γιὰτ' ἂν
 θ' ἀρπάξουν τὴν Τουρκιά τὰ ὄρνεα τότε κοῖμα καὶ ἡ
 Ἑλλάς θὰ σπαρταρᾷ στὰ πόδια της σὰν θῦμα. Γιαν-
 τὸ φωτιά στὸ Βούλγαρο, τσεκοῦρι στὸν Ρωμοῦνο, ἀ-
 στροπελέκι καὶ βροντή στὸν Σλαῦο καὶ στὸν Οὔνο.
 Δὲν προσκυνᾷ ὁ Ἕλληνας τοῦ Φράγκου τὴ χλαμίδα
 μὲ τὸ τουφέκι τὴν ζωὴ θὰ δώση στήν ἐλπίδα, μὲ τὸ
 σπαθὶ τὰ ὄνειρα θὰ πραγματοποιήση στοῦ Ἀλεξάν-
 δρου τὰ βοννά Σλαῦον δὲν θὰ ἀφίση.

[. . .]

ἀστροπελέκι καὶ βρονταῖς ὄλ' ἡ Ἑλλάς θὰ οἶξη, νὰ μὴν
 ἀφίση Βούλγαρο ἐχθρόν νὰ μὴν ἀφίση, γιὰ ν' ἀποδείξη
 στήν τραγὴ μὰ σκοτισμένη Δύσι ὅτι ἡ Ἑλλάς κ' Ἑλ-
 ληρισμὸς πῆπτουν ὑπὲρ Τουρκίας γιὰ νὰ στολίζουν τὴν
 σκλαβιά λουλούδ' Ἑλευθερίας. Θέλει νὰ βλέπη σύνταγ-
 μα σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν χώρα γιὰ νάνε μέλι, ζάχαρι, ἡ
 κάθε μιὰ της ὥρα, γι' αὐτὸ καὶ ἀνακράζομεν βαθεῖα ἀπ'
 τὴν καρδιά μας Ζήτω Τουρκία καὶ Ἑλλάς, Ζήτω τὸ
 σύνταγμα μας⁵⁰.

Ενδιαφέρουσα ἀπὸ ιστορικὴ σκοπιὰ εἶναι ἡ «Ποιητικὴ ἀνθοδέσμη» τοῦ Κορωναίου-Αντωνιάδη καὶ γιὰ ορισμένα στοιχεῖα που μας δίνει σχετικὰ μετὰ τὴν ἐκπαίδευση στὴ Θάσο αὐτὴν τὴν ἐποχὴ (διδασκόμενα μαθήματα, σχολικὲς τάξεις, ἐξετάσεις, γιορτὲς σχολικὲς)· τὸ σημαντικότερο, ωστόσο, στοιχεῖο θεωροῦμε πὼς εἶναι ὅτι αὐτὸ καθαυτὸ τὸ βιβλίον μετὰ τὸ περιεχόμενον, τὴ μορφή καὶ τὸ ὕφος του, ἀποτελεῖ ξεχωριστὸ δείγμα γιὰ τὸ πὼς ἡ ποίηση, καὶ ἤδη ἡ σχολικὴ ἀπαγγελία καὶ παράσταση, χρησιμοποιοῦνταν ὡς ἓνα κατεξοχὴν αποτελεσματικὸ μέσον διδασκαλίας καὶ ἐθνικῆς διαπαιδαγώγησης

ρησὴ τοῦ Συντάγματος ἀπὸ τοὺς Νεότουρκους τὸ 1908, καὶ ἓνα μέρος τῆς ἐλληνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς βλ. Κ. Λυκουρίνου, *Τὸ Ἑλληνικὸ Ὑποπροξενεῖο Καβάλας καὶ οἱ σχέσεις του μετὰ τὴν Θάσο 1883-1887*, «Θασιανά», τ. 7 (1990-1991), σ. 130.

50. *Ιωάννη Κορωναίου-Αντωνιάδη, Ποιητικὴ ἀνθοδέσμη*, ὅ.π., σσ. 76-77. Προφανῶς τὸ ποίημα εἶναι γραμμένον μετὰ τὴν χορήγηση τοῦ Συντάγματος τῶν Νεοτούρκων, που δόθηκε ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὸν Ἀβδούλ Χαμίτ τὸν Ιούλιο τοῦ 1908 καὶ ἔγινε δεκτὸ με ἐνθουσιασμὸ ἀπὸ ὅλες τὶς ἐθνοφύλακες τῆς Μακεδονίας (*Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τόμ. ΙΔ', σ. 255).

στην περιοχή αυτή, κάτι που επισημαίνει ως πολύ θετικό ο υποπρόξενος της Καβάλας Άννινος Καβαλλιεράτος στην από 11-2-1908 αναφορά του⁵¹.

Εκείνο που υπολείπεται να γίνει, μετά από τη διερεύνηση της παρουσίας της Θάσου στα κείμενα που αναφέρθηκαν, είναι να εξετασθεί η προσφορά των κειμένων αυτών στην πνευματική παραγωγή της περιοχής κατά την περίοδο που είδαμε και να εκτιμηθεί παραπέρα η πνευματική-λογοτεχνική παρουσία της περιοχής στον ευρύτερο ελληνικό χώρο.

Εξεταζόμενα τα κείμενα από λογοτεχνική σκοπιά, θα μπορούσαν, νομίζω, να καταταγούν σε τρεις κατηγορίες, με κριτήρια το περιεχόμενο, τη γλώσσα και τη στιχουργική τους. Σε μια κατηγορία θα μπορούσαν να καταταγούν τα ποιήματα του Ιωάννη Κων/δη⁵² και Ιωάννη Κορωναίου-Αντωνιάδη, καθώς ως προς το περιεχόμενο τα χαρακτηρίζει ο ρομαντισμός, το έντονο λυρικό στοιχείο, εθνικοπατριωτικού κυρίως χαρακτήρα (με την προσθήκη του ελεγειακού για τον Κων/δη) και ως προς τη γλώσσα η χρήση μιας μικτής γλώσσας και στους δύο, με μια διαφοροποίηση: στον Κων/δη η γλώσσα ξεφεύγει σε αρχαϊστικές ακρότητες, βαρύνοντας και ψυχραίνοντας έτσι το λυρισμό του, ενώ στον Κορωναίο-Αντωνιάδη τείνει περισσότερο προς την απλή, καθομιλούμενη μορφή της, κάνοντας το λυρισμό του πιο γνήσιο. Σ' ό,τι αφορά στη στιχουργική τους, φαίνεται αυτή πιο επιμελημένη στον Ιω. Κων/δη, με μεγαλύτερη γενικά ποικιλία στο μέτρο και ιδιαίτερα στη χρήση του ιαμβικού μέτρου, που κυριαρχεί και στους δυο, στον αριθμό των στίχων κατά στροφή, στη χρήση της ομοιοκαταληξίας και των λογοτεχνικών σχημάτων. Στον Αντωνιάδη το μέτρο είναι ο γνωστός ιαμβικός 15σύλλαβος του δημοτικού τραγουδιού, με πολλές όμως μετρικές και γενικά στιχουργικές αδυναμίες. Τα θέματά τους, που στο μεγαλύτερο ποσοστό τους αναφέρονται σε πρόσωπα και πράγματα της κλασικής, της νεότερης και της σύγχρονής τους ιστορίας και παράδοσης, καθώς και η γλώσσα τους δείχνουν μια λόγια μόρφωση, μεγαλύτερη στον Κων/δη, μικρότερη στον Κορωναίο-Αντωνιάδη.

Οι ρομαντικές τους ωστόσο υπερβολές (της Αθηναϊκής σχολής περισσότερο για τον Κων/δη, λόγω ίσως της σχέσης του με τον Αχ. Παράσχο και τον κύκλο του, και της νέας επτανησιακής ιδιαίτερα του Βαλαωρίτη, για τον Κορωναίο-Αντωνιάδη), η ρητορεία, ο στόμφορ, ο διδακτισμός, η επανάληψη

51. Βλ. Κ. Χιόνη, Η παιδεία στην Καβάλα 1864-1919, Καβάλα 1990, σ. 154.

52. Επισημαίνω ότι στην εργασία αυτή εξετάστηκαν ορισμένα μόνο κείμενα του Ι. Κων/δη κι όχι το σύνολο του έργου του, με το οποίο έχει ασχοληθεί ο κ. Κ. Χιόνης στην προαναφερόμενη μελέτη του, όπου αναφέρεται και στη μόρφωσή του και στην ποιητική του αξία.

λέξεων και φράσεων —και στίχων κάποιες φορές—, οι στιχουργικές και μετρικές αδυναμίες οδηγούν σε μια συνολική εκτίμηση, όχι ιδιαίτερα θετική για την ποίησή τους.

Σε μια άλλη κατηγορία ανήκουν τα στιχουργήματα του 1880, που δημοσίευσε ο κ. Κ. Χιόνης, και «Τα ποιήματα της Θάσου» του Παναγ. Ξανθόπουλου. Η αρετή των κειμένων αυτών είναι η αμεσότητα με την οποία εκφράζονται οι στιχουργοί τους, που προσδίδει μεγαλύτερη γνησιότητα σ' αυτό που εκφράζουν· το βίωμα το προσωπικό και το κοινωνικό —που υπάρχει σε μεγαλύτερο βαθμό, από τη σκοπιά πάντα του αφηγητή— εκφράζεται άμεσα, με στοιχειωδέστατη ή καμιά σχεδόν ποιητική επεξεργασία - λεκτική και μετρική. Οι στιχοπλόκοι, και σε μικρότερο βαθμό ο Ξανθόπουλος, φαίνεται ότι αφήνονται στην έμπνευσή τους, κατά τον τρόπο των λαϊκών ποιητών, και στην έμφυτη στιχουργική τους ικανότητα και όχι ότι εργάζονται συνειδητά, με στόχο να οδηγηθούν σε ποιητικό αποτέλεσμα. Τα θέματά τους είναι κατεξοχήν κοινωνικοπολιτικά, που τα αντλούν από την άμεση πραγματικότητα του καιρού τους, και σ' ένα μικρότερο βαθμό πατριδολατρικά, με την τοπικιστική περισσότερο σημασία του όρου. Ο στίχος είναι άτεχνος, με κύριο μέτρο τον ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο —που ο Ξανθόπουλος σε ορισμένα ποιήματα τον σπάζει— με πάρα πολλές όμως αδυναμίες. Η γλώσσα και το ύφος των δυο στιχουργημάτων του 1880 δείχνουν για το σύνθετό τους έλλειψη κάθε μόρφωσης· ενδεικτικό είναι το γράψιμο λέξεων διαφορετικών σε μία, όπως λογούχάρη «πόλαμπαν», «θα μεροτήσαται», ή το σπάσιμο της ίδιας λέξης σε δύο, όπως «τα έρι», ή το ότι λείπουν ή προστίθενται σύμφωνα, ασυνταξία και βέβαια έλλειψη κάθε ορθογραφίας. Στον Ξανθόπουλο υπάρχει μια στοιχειώδης χρήση των γλωσσικών κανόνων, με φτωχότατο όμως λεξιλόγιο, με πολλές επαναλήψεις, ασυνταξίες κι ανορθογραφίες. Με όλα αυτά, βέβαια, δεν μπορούμε να κάνουμε λόγο για λογοτεχνική αξία των παραπάνω κειμένων, αν και στον Ξανθόπουλο μπορούμε ν' αναγνωρίσουμε, πέρα από την αμεσότητα της έκφρασης και τη γνησιότητα του λυρισμού —στο βαθμό που αυτός υπάρχει—, μια καλής ποιότητας σάτιρα και αίσθησης του χιούμορ, καθώς και μια αφηγηματική δεξιότητα κατά το ύφος του λαϊκού παραμυθιού και της λαϊκής παράδοσης (στο πολύτιμο ποίημά του: «*Αλλοίμονον! τι χάλι, / Μπορτσήδες και φιάκα μεγάλη!*»). Γλωσσικά ωστόσο τα κείμενα αυτά είναι πολύτιμα, γιατί διασώζουν ένα πλήθος από ιδιωματικές λέξεις και εκφράσεις, που αποτελούν συμπλήρωμα για το λεκτικό θησαυρό του ιδιώματος της περιοχής Θάσου⁵³.

53. Πολλές από αυτές τις λέξεις επιβιώνουν μέχρι σήμερα, όπως διαπιστώθηκε από μια πολύ μικρή προσπάθεια έρευνας, ανάμεσα σε ηλικιωμένους Καλλιραχιώτες, το περα-

Σε μια τρίτη, τέλος, ενδιάμεση κατηγορία θα κατατάξουμε τα ποιήματα του Ανδρικού Βέττα, που ως προς το περιεχόμενο είναι σατιρικά και κοινωνικά και φιλοσοφικολυρικά, όπως προαναφέρθηκε, με θέματα κι αυτά, στο μεγαλύτερο μέρος, από τη σύγχρονη του ποιητή πραγματικότητα. Η γλώσσα του είναι απλή, χωρίς ακρότητες λόγιες ή λαϊκές, κι ο στίχος του είναι κατά κανόνα ο ιαμβικός 15σύλλαβος: υπάρχει ωστόσο κάποια ποικιλία και στο μέτρο και στον αριθμό των στίχων, στις στροφές των ποιημάτων, κάτι που κάνει το ύφος του πιο ανάλαφρο. Γενικά ο Βέττας δείχνει ότι είναι άτομο που διαθέτει μια ικανοποιητική μόρφωση, καθώς και καλλιέργεια και ιδιαίτερη κοινωνική ευαισθησία.

Συνολικά εκτιμώντας, με βάση τα κείμενα αυτά, τη λογοτεχνική παραγωγή της περιοχής, διαπιστώνουμε ότι αυτή δεν είναι πλούσια, ούτε ως προς τον αριθμό των ποιητικών έργων που συντέθηκαν, ούτε ως προς την καλλιτεχνική τους αξία. Το γεγονός μπορεί να αιτιολογηθεί από το ότι οι ανάγκες της εποχής στην περιοχή αυτή —ανάγκες πρακτικές, κατοχή, ανάγκη κυρίως για ενίσχυση του εθνικού φρονήματος και οργάνωση στη συνέχεια του Μακεδονικού αγώνα—έκαναν τις πνευματικές δυνάμεις της περιοχής να δοθούν κυρίως στο να εξυπηρετήσουν έμπρακτα αυτές τις —εθνικές— ανάγκες και κάποιες από αυτές τις δυνάμεις να προσανατολίσουν και την πνευματική τους δημιουργία προς την ίδια κατεύθυνση (περίπτωση Ι. Κωνσταντινίδη και Ι. Κορωναίου-Αντωνιάδη.) Από την άλλη, χρειάζεται να συνεκτιμηθεί και η απομόνωση της περιοχής από την πνευματική παραγωγή της ελεύθερης Ελλάδας, και λόγω της κατοχής και των ελλείψεων κυρίως στην παιδεία, ώστε, ιδιαίτερα για τη Θάσο, να αιτιολογηθεί η πενιχρή παραγωγή.

Η Θάσος ωστόσο συνέχισε και εξακολουθεί να εμπνέει Θάσιους και άλλους επισκέπτες της σ' όλη τη διάρκεια του αιώνα μας: οι αναφορές σ' αυτήν είναι πολλές και σε πεζά και σε ποιητικά κείμενα λογοτεχνών της περιοχής. Η Θάσος, όμως, όλων αυτών των λογοτεχνών, του Βασίλη Βασιλικού, του Φώτη Πρασίνη, η «Ηδωνές και Αερίη» του Διαμαντή Αξιώτη, η Θάσος του μπαρμπα-Σταύρου Καραμανιώλα από το Μεγάλο Πρίνο, που συνεχίζει την παράδοση των λαϊκών ποιητάρηδων, είναι αντικείμενο άλλης ερμηνευτικής εργασίας.

Εμείς κλείνουμε το ποιητικό μας ταξίδι στη Θάσο του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα⁵⁴ με τον ποιητικό επίλογο ενός σύγχρονου

σμένο κλλοκαίρι, όπως «σκατοπραδιά», «παληοτεργιακλίκι», «χούϊ» (σνήθεια), «ζμου-
χιστά» (κρυφά, ύπουλα), «τζούστο» (τέλος, τέρμα) και άλλες.

54. Έχοντας πλήρη επίγνωση ότι κάποιες πλευρές δεν παρουσιάστηκαν επαρκώς και κάποιες άλλες ίσως έμειναν αθέατες με την προσθήκη ότι χρειάστηκε να γίνουν επιλογές στην παρουσίαση ώστε να μη γίνει αυτή ιδιαίτερα κουραστική.

λάτρη της, που μένει στο Λιμένα της Θάσου, του παπα-δάσκαλου Γιώργη Διαμαντόπουλου, από την πρώτη του ποιητική συλλογή:

Η Θάσος, βρε παιδιά, είναι η ΠΟΙΗΣΗ⁵⁵.

Ίσως είναι αυτός ο επιπλέον λόγος για τον οποίο, όπως γράφει στο ίδιο ποίημα ο παπα-Γιώργης Διαμαντόπουλος, «η Θάσος δεν έχει ποιητές» — πολλούς.

55. «Αντί για επίλογο», *Η Θάσος [εν αλαλήτοις στεναγμοίς]*, Θάσος 1994, σ. 79.